

ВИДАННЯ «БОГОСЛОВІЇ» ЕД. «BOHOSLOVIA»

Ч. 43 N.

о. д-р ЮРІЙ ФЕДОРІВ

ЗАМОЙСЬКИЙ СИНОД 1720 Р.

Extractum e «Bohoslovia»
t. XXXV (1971)

Рим - 1972 - ROMAE

ВИДАННЯ «БОГОСЛОВІЇ» - EDITIONES • BOHOSLOVIA •

1. Dr. Jos. Slipij: *De amore mutuo et reflexo in processione Spiritus S. explicanda.* Pag. iv+29. Львів, 1923.
2. о. Д-р. Г. Костельник: *Границі вселеної* (Dr. G. Kostelnyk: *De finibus universi*). Стор. 61. Львів, 1925.
3. Dr. A. Landgraf: *Partes animae norma gravitatis peccati.* Pag. 54. Leopoli, 1924.
4. о. Д-р. Й. Сліпий: Сп. Тома з Аквіні і схоластика (Dr. Jos. Slipij: *De S. Thoma Aq. atque theologia et philosophia scholastica*). Стор. 76. Львів, 1925.
5. Dr. Theod. Haluščynskyj OSBM: *De ucrainis S. Scripturae versionibus.* Pag. 22. Leopoli, 1925.
6. Dr. Jos. Slipij: *Num Spiritus Sanctus a Filio distinguatur, si ab eo non procederet.* Pag. 36. Leopoli, 1928.
7. о. Д-р. Сп. Кархут: *Нове видання Служебника* (Dr. Sp. Karchut: *Nova editio Liturgiconis slavici*). Стор. 34. Львів, 1929.
8. о. Д-р. Гавриїл Костельник: *Ordo logicus* (Dr. Gabriel Kostelnyk: *De ordine logico*). Стор. 44. Львів, 1931.
9. P. Josep Scrijvers CSSR: *Le double Principe Moteur de la Vie Spirituelle.* Pag. 40. Leopoli, 1931.
10. Dr. M. Schmaus: *Kykeley, cuiusdam adhuc ignoti auctoris anglici ineunte saeculo xiv florentis. Quaestio de cooperatione divina.* Pag. 38. Львів, 1932.
- 11-12. Д-р. Ярослав Пастернак: *Коротка археологія західно-українських земель.* (Dr. Jaroslav Pasternak: *L'Archéologie des terres ouest-ukrainiennes à l'époque préhistorique, protohistorique et chrétienne*). Стор. 94+xxv та-бліць. Львів, 1932.
13. Володимир Січинський: *Венка і дім Королята у Львові* (V. Sičynskyj: *La tour et la Maison De Corgnac à Leopol*). Стор. 20+vi таблиць. Львів, 1932.
14. Dr. Leo Hlynka: *De potestate episcoporum nec non praerogativis metropolitanae potestatis in bona Ecclesiae temporalia in Oriente novem primis saeculis.* Pag. 74. Львів, 1933.
15. Д-р. Микола Конрад: *Нарис історії старинної філософії* (Dr. Nikolaus Konrad: *Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus*). Стор. 53. Львів, 1933.
- 16-17. Д-р. Микола Конрад: *Нарис, історії старинної філософії (Історія філософії Греців і Римлян)* (Dr. Nikolaus Konrad: *Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus*). Стор. 90. Львів, 1934.
18. Е. Ю. Пеленський: *Бібліографія української бібліографії* (E. J. Pelenškyj: *Bibliographia ucrainicae bibliographiae*). Стор. 198. Львів, 1934.
19. Д-р. Микола Конрад: *Нарис історії старинної філософії* (Dr. Nikolaus Konrad: *Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus*). Стор. 112. Львів, 1935.
20. Dr. A. Landgraf: *Petri Abaelardi expositionis in epistolam S. Pauli ad Romanos abbreviatio.* Pag. 46. Leopoli, 1935.
21. Д-р. Микола Конрад: *Основні напрямки новітньої соціології* (Dr. Nikolaus Konrad: *Sociologia*). Стор. 78. Львів, 1936.
22. В. Січинський: *Замкова церква св. Миколая у Львові* (V. Sičynskyj: *De Ecclesia S. Nikolai Leopolii*). Стор. 36+x. Львів, 1936.
23. Д-р. Іван Шпитковський: *Рід і герб Шептицьких* (Dr. I. Špytkovskyj: *Familie et armoiries des Szeptycksi*). Стор. I+128+ix. Львів, 1939.
24. Dr. A. Landgraf: *Neue Gesichtspunkte für die Einschätzung des Zacharias Chrysopolitanus.* Leopoli, 1942.
- 25-26. Dr. Michajlyščuk: *De occasione et scopo Metrop. Javorškyj operis Petra fidei.* Pag. 84. Leopoli, 1942.

ВИДАННЯ «БОГОСЛОВІЇ» ЕД. «BOHOSLOVIA»,

Ч. 43 Н.

о. д-р ЮРІЙ ФЕДОРІВ

ЗАМОЙСЬКИЙ СИНОД 1720 Р.

Extractum e «Bohoslovia»
t. XXXV (1971)

Рим - 1972 - ROMAE

о. д-р ЮРІЙ ФЕДОРІВ

ЗАМОЙСЬКИЙ СИНОД 1720 Р.

(DR. GEORGIUS FEDORIW, *De Synodo Zamostiana an. 1720. In occasione 250-anniversarii*).

Вступ

В серпні 1970 р. минуло двісті п'ятдесят років від події немаловажного значення в історії нашої Церкви — Замойського Синоду. Це був перший Синод Помісної Української Церкви після влукі з Римом, довершеної в Бересті стодвадцять і п'ять років раніше. Отож, ділить нас від синоду довгий час і варто б з цинішної перспективи приглянутись йому близьче, зважити його світла і тіні, успіхи і невдачі, користі і шкоди, словом, оцінити його об'єктивно, «*sine ira et studio*». Його постанови визначили нашій Церкві шлях у майбутнє і відбились не малою мірою на її долі.

На початку XVIII ст., тобто в час синоду, Українська Католицька Церква, звана тоді уніяцькою, становила велику церковну одиницю. Вона об'єднувала дев'ять епархій враз з київською Митрополією. Під кінець XVII і на початку XVIII ст. перейшли на унію Перемисльська епархія 1692, Львівська 1700, Луцька 1702, а Ставропігійське Братство 1708, останнє — головна остоя православ'я на західно-українських землях. Таким чином Церква територіально була вже сконсолідована. Період важкої проби впродовж XVII ст. за своє існування вона відержала. Гостра полемічна боротьба притихла. Був, отже, час зробити підсумки, приглянувшись собі зблизька, усунути те, що треба було усунути і прийняти міри для її дальншого розвитку. А усувати було що. В цей період церковної реорганізації до нашого обряду вкраялося чимало практик, чужих нашій Церкві, незгідних з духом східного християнства, неагідних в нашою церковною традицію, в нашим обрядом. Вкралися нововведения, які не сприяли вінутрішньо-церковній консолідації та ростові Церкви. Занепад освіти, зловживання при свяченнях духовних осіб, послаблення монастирської дисципліни, об'яд

дова різноманітність — це були ті головні недоліки, які треба було з Церкви чимськоріше усунути, якщо вона мала стати справжнім вогнищем українського релігійного й культурного життя.

Наша література про синод не багата. З якихось причин він не притягував уваги наших дослідників. Поза приналежними устуницями в підручниках історії Церкви, у нас про цей синод появилася тільки одна інтерпретативна монографія.¹ Цікавились натомість цим синодом і його значенням чужі дослідники, передовсім польські і російські, і то цікавились основно. Факт нашого незацікавлення пояснити можна нравдоподібно тим, що хоч він, синод, іувів чимало корисних змін, то все ж таки, узаконивши обрядові зміни, противів нашій традиції, він не зискав тоді поваги і того значення, якого очікували синодальні отці. Не писали про цього сучасники, бо ті, хто міг писати були здебільшого його творцями. Підносячи його корисні постанови, мусіли б бути писати і про такі, яких обсикувати не було чим. Не писали у нас про синод і пізніше, бо ці практики з часом увійшли в звичай і набули невиного права громадянства. Чи вийшли вони на користь нашій Церкві — це друга справа.

ПЕРЕДСИНОДАЛЬНИЙ ПЕРІОД (Загальна характеристика)

Унія з Римом, яку заключили наши співконни в 1596 р. і торжественно її проголосили в Бересті, проіснувала до Замойського Синоду, як вже згадано, стодвадцять і п'ять літ. А заключили її в добрій вірі і по найкращим своїм переконанням, що в даній ситуації ліпшого виходу для нашої Церкви не було. Основою унії в Римом було: не порушеність прав і обряду нашої Церкви. Одиночка зміна, яка мала статись, це те, що Церква переходила з-під зверхності Константинопольського патріярха під зверхність Римського папи.

Не настоював Рим на введення нового (григоріянського) календаря, бо така вимога була б стрінула рішучий опір. Не вимагав включення до Символу віри «*filioque*» (його йині не мають з'є-

¹ J. BILANYCH, *Synodus Zamostiana an. 1720*, ed. 2, Romae 1960. Появилася також ще одна праця, по-латині і в рукописі: SIAROC STANISLAUS, *De Synodo Zamoscienia ruthenorum habita anno 1720. Eius causae, celebratio, decreta de re theologico-sacramentali et approbatio*, Romae 1937.

днісні греки), не вимагав вкорочення митрополітичих прав, які наші митрополити мали впродовж віків. Зводилася, отже, фактична зміна до призначення нашого церковного правопорядку, — зміна, яка в нічому обличчя нашої Церкви не порушувала. Треба однак додати, що хоч та зміна суттєвого значення для «східності» нашого християнства не мала, або не повинна була мати, то це ще не значить, що перехід на унію був простий і легкий. Переходячи на унію, наш народ досвідчив на своєму організмі наслідки взаємних анатем, Риму і Константинополя п'ятсот років раніше. П'ятсот років посуджування себе в спесі, ворожка атмосфера і крайня нетерпимість, очевидно, не могли не відбитися на живому організмі нашої Церкви. І хоч з Константинополем сідало нашу Церкву, крім обряду, не багато, то все таки ця атмосфера «древніго благочестя» зуміла створити в нас сильний релігійний фанатизм. А відомо, що немає більшого фанатизму як релігійний. Через те їй унія, яка на позір не багато мала змінити в нашій Церкві, не пройшла так, як цього може сподівалися берестейські владики. Прийняли отже цю унію наші ієрархи в добрій вірі, по основній застасові її докладній оцінці цілої ситуації, в якій тоді українська Церква була опинилася. Це понесе приписувати, як каже православний історик О. Левицький, «докопання так великого перевороту церковного» єзуїтським інтригам. Роблячи це, ми б відмовляли берестейським отцям почуття всякої відповідальності. Не зовнішні політичні чи інші причини лягли в основу так важливого рішення, але передусім внутрішні пороки, які роз'їдали нашу Церкву знутра. Згаданий історик продовжас, що «корінь зла крився в деморалізації духовенства, а до того розкладу приклали свою руку царгородські патріархи тим, що, замість взятися за naprawу відносин, поставили нашій ієрархії «жандарма» — церковні братства з правом анатеми на єпископів і духовенство. Без сумніву, братства складались з жертвених людей, щиріх християн, але чи можливо була в такій ситуації розумна управа Церквою і чи це був засіб до направи відносин?!

Впродовж віків східні патріархи не цікавились нашою Церквою, не знали, що в ній діється. Вони почали цікавитись щойно тоді, коли почала усуватись земля під їх ногами, коли в нас заговорили про унію з Римом. Тоді за три роки їх з'явилось аж два: антиохійський Йоаким (1586) і константинопільський Єремія (1589). Тоді вони прийшли спомагати нашу Церкву грамотами і привілеями братствам, заохочуванням вірних кидати анатему на своїх єпископів. За шістсот літ «патріяршого послушенства» діждалась

наша Церква приїзду константиноцільського патріярха тоді, коли його приїзд був найменше бажаним.

Без сумніву, Польща на тому заликало, щоб українська православна Церква перейшла в орбіту західньої орієнтації. Сама Люблинська Унія (1569), яка з'єднувала Польщу, Русь і Литву, була слабенькою запорукою державної єдності. Так довго, як нашу Церкву сдинали вузли зі східнім православ'ям, Польща ніколи не була незна, чи вдергиться Русь в Речипосполітії, чи може захоче вона іншої орієнтації. І тому треба було її від Сходу відірвати тимбільше, що саме створилася нова загроза — московський патріярхат (1589), який скоріше чи пізніше висуне « права » на Київську Митрополію. Побоювання не були безпідставні і наступний хід історичних подій їх вновіні підтверджив.

Отож, Польща була заінтересована в унії нашої Церкви з Римом, як теж, очевидно, польська латинська ієрархія. Але тоді, коли наша Церква шукала в унії порятунку для себе, шансів рости й розвиватися, то не так думали польські єпископи і шляхта. Вони дивились на унію, як на нову форму католицької експанії на сході й півночі Речипосполітої, тобто, як на продовикування по-новому полонізаційної політики окатоличування розпочатої це за Казимира в другій половині XIV ст. Звідси її почалися непорозуміння, і на них не треба було довго ждати. Вже в універсалі Жигмонта III (15.III.1597), з нагоди довершенні унії, з'явилися передвісники справжніх замірів католицьких патронів. Нема там загадки ні про зрівнення обрядів, ні про зрівнення в правах українського духовенства з латинським, ані про сенатські крісла для наших ієрархів. Це знак, що католицька Польща не вдоволялась тим, що вірії нашої Церкви забажали бути під приматом римського папи. Цього не було досить, така утія була не до вподоби. Це впрочім признають і польські історики.² Оцінюючи цей універсал, Ліковський думас, що це була « перша нещасна хіба » польського правителства в справі унії. Перша чи не перша, але одна з головних і в багатьох хиб, які поповнило польське католицтво у відношенні до українського православ'я. Ця хіба була подібна до тієї, яку поповнив Рим на Флорентійському Соборі по відношенні до греків. Як там, так і тут покровителі мали на увазі « do ut des », хоч про це, як там, так і тут, одверто не говорилося. Коли б Польща була

² Lubomir Bienkowski, *Organizacja Kościoła Wschodniego w Polsce XVI-XVII*, Kraków, 1969, st. 838.

руководилася мотивами християнського порядку, а не політично-шовіністичними, наша злука з Римом, з західним католицтвом була б прийшла як логічна потреба, без тих жалюгідних побічних ефектів, які характеризували унію майже від самого її початку. Вона була б прийшла без анатем в Бересті, без занеклої боротьби після цього. А ця боротьба прийшла, бо вона мусіла прийти. Переводити релігійні зміни, навіть дрібні, нікому не приходиться легко. Не без гріха був і Поссевіно, який умовою для помочі-реформи нашої Церкви ставив «conditio sine qua non» негайну злуку з Римом й виновідження послуху патріярхові. Коли б Рим був дав українській Церкві ту поміч, якої вона так дуже потребувала, поміч для її дивигенції й уздоровлення Христа ради, а не за умовні пункти, унія була б прийшла сама собою, без короля, без сзуїтів, без страху і без кровопролиття. Тоді їй був би патронував не латинник польський король, а православний князь Константин Острозький. І на це с безспірні дані. В березні 1583 р. просив Острозький для своєї Академії учitemів з Риму, по змозі греків-католиків, або її латинників, щоб лише було кому вчити. Через півроку відповів Йому пана Григорій XIII, запевняючи, що все зробить, щоб тільки задоволити його прохання. Але на заневіненнях скінчилося. Не знайшовся ніхто, хто схотів би був подати нашій Церкві помічу руку і проміннати Рим за Острог.³

Почалась, отже, унія від анатем на Берестейському соборі. Анатема — найтяжча церковна кара — відлучення від організму містичного тіла Христового. Не відумала її наша Церква, ані православна, ані уніяцька. Вона мала багато прикладів і в Римі, і в Константинополі. Один живий організм, український народ, поділився на двос. Поділився без різниці на стани, на соціальнє положення, навіть до певної міри — на політичну орієнтацію. Кажемо, до певної міри, бо, напр., козакам, які так завзято від самого початку унію поборювали, не перешкаджало разом з латинником польським королем йти на православного царя. Отож, мотиви політичної орієнтації тоді ще сильної ролі не грали. Вони прийдуть трохи пізніше, коли орієнтація на «православного царя і древнє благочесті» здобуде більший вплив. Боротьба між уніяцькою Церквою і православною набирала чимраз гостріших форм. За унію стояла майже вся ієрархія і подавляюча більшість духов-

³ A. WELYKYJ, *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, Romae 1953, v. I, p. 229.

венства, білого й чорного. За православною Церквою стояла передовсім сила козаків і пайвилівовіша особа в українському православному світі, князь Константин Острозький. Розуміється, ця боротьба не була на руку Польщі, і в міру її розгару міожаться голоси і шляхти, і латинських прелатів, щоб унії покласти кінець.

На варшавському сеймі (1621) католицькі посли й сенатори включно з єпископами одверталися від митрополита Рутського й Кунцевича. На вулицях показували на них як таких, що заколочують публичний єпокій.⁴ Примас Гембіцький мав наїпростішу раду: унію знесті, бо унія ненотрібна й небезпечна для держави. Уніятів силово перевести на латинський обряд, бо обрядова різниця не є в інтересі держави.⁵ Українська шляхта масово переходить на латинство, а тим самим полонізується. Митрополит Рутський скаржиться, що рік-річно коло сотін українських шляхетських родин покидає «руський обряд». Єзуїти латинізують українську молодь, яка виховувалась у їхніх колегіях. Не дано місця в сенаті ані для уніятських єпископів, ані для митрополита. Не поміг і папа, який просив для Рутського бодай «останнього місця в сенаті, останнього після латинських єпископів». Такий був опір латинського духовенства, яке не хотіло визнати уніятських ієрархів рівними собі в сенатській гідності.⁶ Не лиши в сенатській гідності, але не визнавали їх рівними й на форумі Церкви. Ніхто б не повірив, пише Гарасевич, якої погорди залишали уніятські єпископи від латинських єпископів і від польського суспільства взагалі. Найнижчий ранг, віленський суфраган, не хотів призвати митрополитові Рутському, який мав далеко більшу юрисдикцію в своїй Церкві від польського примаса, першества перед собою на церковних торжествах. Навіть краківські каноніки уважали себе достойнішими від уніятських єпископів і вимагали для себе на похороні Жигмонта почеснішого місця.⁷ Цей комплекс католицької вищості знайшов свій знаменитий вияв у постановах варшавського синоду (1643), що відбувся під проводом архієпископа примаса Матеуша Любенського. Польські прелати постановили, що уніятським єпископам не дозволено вживати таких титулів, яких вживають вони, не віль-

⁴ E. Likowski, *Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVII i XIX w.* 2, Warszawa 1906.

⁵ *Nunziatura di Polonia*, t. 2, p. 165, 166; *Volumina legum*, t. III, 217.

⁶ Likowski, op. c.

⁷ M. HARASIEWICZ, *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Leopoli 1862, p. 366, 288-293
Е. Ліковський, *Берестейська Унія*, (пер. укр.), Жовква 1916, ст. 218-219.

но носити хрестів на золотому ланцюгу, не вільно ходити в фіолетній одежі, бо все це застережене для « прееміентного » обряду. « От, таке то мите, нарікав раніше Потій, було це наше уніяцьке християнство ». А як трактувало наше никаке духовенство? Нерідко польські плебани вимагали для себе десятини від уніяцьких вірних і від інших парохів.

Скомплікувалось положення уніяцької Церкви від відновлення української православної ієрархії. 1620 р. появився в Києві срусацький патріярх Теофан і з уповноваження константинопольського патріярха перевів свячення синіконів православної Церкви. Правда, поставив він цю ієрархію мимоходом, по дорозі до Москви на поставлення московського патріярха Філарета. При тій нагоді він теж носивши польському королеві Жигмонту. В листопаді 1620 р. вислав Жигмонта до патріярха листа з порученням, щоби намовив казаків до військової служби по стороні короля проти турків. Патріярх ревно сповинув його бажання. Написав грамоту до козаків, щоби з усією силою ставились на службу Речі Посполитій, бо цим « здобудуть королівську ласку, військову славу, а його, патріярха молитви, та віддадуть прислугоу отчизні ».⁸ Це той самий патріярх, що три місяці пізніше, лишаючи Україну, після напімнень, молитов і благословення « снял с козаков грех, тяготивший на их совести и состоявший в том, что они недавно (мова про похід Сагайдачного на Москву 1618 р.) ходили с польским королевичем Владиславом на единоверную Москву, и убеждал их впредь неходить на Москву ».⁹ Отак стало православ'я на службу російському царству « даже до сего дне ».

Був час певної нередишки за Петра Могили, одного з найвизначніших наших ієрархів. Тоді заносилося, що може дійти до якоїсь злагоди. Треба пожалувати, що до цього не дійшло. Дальша доля православної Церкви відома. Вона це ставила опір благословенству московського патріярха за митрополита Коссова, та їй ще пару років по його смерті, але оборонитись від того « благословенства » не змогла. І доля припечаталась « возосвященієм » 1689 р. Це був теж зловісний знак і для уніяцької Церкви. Та було ще й друге лихо. З зовнішніми ворогами давала собі раду унія, хоч і з тяжкою бідою. Гірше було таки зі своїми вірними і чернечим духовенством. Масно на думці зміну обряду і його засмічування. Скар-

⁸ М. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. VII, стор. 444.

⁹ Малышевский, *Западная Русь в борьбе за вп'яту и народность*, I, Москва 1903, стор. 70.

живівся Рутський (чи один раз!) в листі до Пропаганди 1624 р., що за час унії перехоплено на латинство понад 400 молодих людей (в колегіях і війську), не вчисляючи щорічного «контингенту» (коло 100 родин), якими платила українська сусільність своїм католицьким інtronам.¹⁰ У самих лише сауїтських колегіях покидало українську Церкву щороку кругло десять студентів. Коли візьмемо до уваги, що тоді на вищі студії могли йти тільки діти піляхти і багатших місць, то властиво й не багато поверталося з тих українських студентів до своєї Церкви й народу, які відбували студії у тих чужих і ворожих українцям школах. Додати до того полатиниція (і очевидно спольщення) безлічі родин української піляхти, будемо мати образ того спустошення, якого дізнає наше народі від, начебто, павертання па «правдиву дорогу». Переходили на латинство не лише уніяти, але й православні. Не минуло це й роду Острозьких. Діти старого князя полатиницілися ще за його життя. Змінили обряд для лакіметства нециасного не лиши панинської піляхти. Щогірше, змінили його й духовні. Почали, йдучи за прикладом інших, а почали, улягаючи підмінтам латинського клиру, василіанські ченці поквапно перебігали на той бік і дійшли до того, що в половині 20-их років XVI ст. монастирі світили майже пусткою. З документації, яку наводить Ліковський довідуємося, що луцький латинський спискою, гість епархіяльного синоду в Луцьку 1623 р., заявив, що він прийме всіх уніяцьких спискою, духовних, світських і монахів на латинський обряд. Він павіть видніав на це дозвіл Апостольського Престолу! Мабуть це не був голос воліючого в пустині, бо після цього замінилось було в монастирях усього коло сто василіян. Всі інші перейшли на латинство. Це тим прикріше вражав, що від реформи Рутського минуло зaledви шість літ.¹¹

Змущений був митрополит Рутський просити напу, щоби прислав кількох кармелітів, щоб зайнялися вищколом василіанських новіціянтів, бо для цього не було своїх.

На протести Рутського проти перетягання на латинство, Рим і не дуже то реагував. Там прислухувалися до голосів католицьких прелатів, до їх аргументів. А аргументи були не будьякі. Унія, мовляв, не робить поступів (не латинізується), є причиною закопотів у Речі Посполитій, уніформізії (латинській) обряд буде ліпшим для збереження церковної єдності, не буде більше непор-

¹⁰ M. HARASIEWICZ, *op. c.*, 275, 281.

¹¹ Е. Ліковський (укр. пер.), *op. c.* 251.

зумінь, уніяти не мають освічених священиків, і т.п. З Риму Рутського втихомирювали. Запевняли, що Рим уніяцької Церкви прихильний, любить її, старається про неї... Але, від тих запевнень Церкві не було легше. Вкінці папа Урбан VIII декретом з 7 лютого 1624 р. заборонив світським і духовним уніяцької Церкви переходити на латинство без окремого дозволу Апостольського Престолу. Однак король Жигмонт III під пресісю латинських єпископів рішуче цьому спротивився і публікацію декрету заборонив. Папа мусів поступитися. Декрет з 7 липня 1624 р. був змінений під емак короля. Цей другий декрет заборонював переходити на латинство лише духовним особам, світські могли переходити без труднощів. Таким чином брама для відпливу нашої шляхти до латинської Церкви залишилася відкритою.

Коли це раніше міг митрополіт покликуватися на «непорушність обряду», гарантовану в пунктах Берестейської унії, то тепер інтерпретація цієї непорушності з такого авторитетного джерела відбирала цій гарантії всякий звіс.¹² Була це без сумніву похибка нашої ієрархії, що не застереглася на початку в унійних артикулах ясно її виразно проти всякого перехвачування душ на латинство. А повинна була, бо зміна обряду ще її перед унією, особливо після 1560 р., була нерідким явищем.

Цей другий папський декрет зовсім ясно діяв на школу нашої Церкви і через те викликав великі негодування. Наша ієрархія покликувалася в обрядових спорах на перший декрет, а польська на другий. Ці спори тягнулися довше, як сто років, і цілком папа Бенедикт XIV виявив був бажання її намір стаць на захист нашої Церкви її заборонити всякій перехід на латинство без папського дозволу. Але історія повторилася. Як раніше, так і тепер, проти таких намірів папи запротестували польські єпископи на конференції в Гродні 1752 р., а папа її тим разом поступився і свій намір занехав.¹³

Перетягаючи на латинство уніятів, польська католицька Церква мала на оці передовсім політичний інтерес і в цьому ніхто не сумнівається. Чи віра її церковна єдність на обрядовій різниці втрачаче чи ні, про те в Римі знали не гірше, як у Польщі. Коли папа був схильний припинити обрядову зміну, то це доказ, що,

¹² E. Likowski, *op. c.*, st. 251.

¹³ M. Malinowski, *op. c.*, st. 65 (*Breve a Vestrae ad nos*, 18.IX.1751, 66, 64, Coll. Lac., II, 606).

бувало, в Римі оцінювали справу нравильно. Але була іще й друга причина, може не така практична, але все таки стимулююча. Масмо на думці комплекс обрядової винності, який знайшов свій вислів в конституції папи Бенедикта XIV «*Etsi pastoralis*» з 26 травня 1742 р. для італо-греків. Хоч та конституція й вийшла після Замойського Синоду, то це справи не міняє. Воно відверкало ментальності, яка царювала виродовик віків у західному католицизмі. Це теж пояснює, до деякої міри, чому на безліч протестів наших митрополитів Рим не дуже поспішав респектувати обряд нашої Церкви так, як вона цього очікувала.¹⁴

Всі ці труднощі унів'язької Церкви в дозамойському періоді, про які оце була мова і з якими вона мусіла боротись, походили переважно ззовні. Вони були зумовлені то пецирістю і фальшивим ставленням до унії польської єпархії і правительства, то неистачальнюю підтримкою Риму, і, вкінці, браком національної свідомості тодішньої провідної верстви (якщо про таку можна говорити) української шляхти. Але це не були іще всі «бідствія», і характеристика цієї доби була б не повна, коли б ми помінули ті пороки, які підточували нашу Церкву знутра.

Одним з тих пороків, чи не найважливішим, було покинення своєї Церкви великою частиною василіанських ченців. Був це орден, який в своїх руках мав майже всі школи, і можна собі уявити, яким духом нахло в тих школах, коли Ім так легко було покидати свою Церкву і національність та переходити в чужий табір. Вони вважалися за наїосвіченіших в нашему суспільстві. З них рекрутуючися співконни, майбутні провідники нашої Церкви, на них спочивала відновідальність розвитку нашої церковної і національної культури, виховання молодого покоління, словом, від них у великій мірі залежало майбутнє нашої Церкви. Без сумніву, були між василіанами ревні працівники уніатської Церкви і Ім у великій мірі треба завдячувати те, що у цьому періоді важкої проби Церква загалом лишілась при житті. Була це група васи-

¹⁴ Ця конституція так узасаднює «упривілейоване» становище латинського обряду: «*Ritus enim latinus propter suam praestantiam eo quod sit ritus Sanctae Romanae Ecclesiae, omnium ecclesiarum matris et magistrorum sic supra graecum praevaleret, maxime in Italicas regionibus, ubi latinis episcopis Graeci subiecti sunt.*» (*Etsi pastoralis*, 62, n. 13), Bull. Bened. XIV, t. I., 167; Coll. Lac., II, 507. Ця конституція нашу Церкву очевидно, не зобов'язує, але багато дечого пояснює. Пояснює між іншим і те, чому польські співконни не хотіли, щоб уніатські співконни звались «співконнопами» лише «владиками».

ліпні, яка стояла по стороні митрополітів у їхньому змагу за обличчя нашої Церкви і василіанського чернецтва. Коли проглянемо василіанські капітули, які відбудувалися в XVII і на початку XVIII ст., будемо мати вірий образ, як дуже тяжко приходилося митрополитам вдержати сякій-такій лад і порядок внутрі Церкви.¹⁵

Василіані перли до незалежності від митрополичної і спіскопської юрисдикції. Вони хотіли підлягати прямо Римові, а це зовсім не було в інтересі нашої Церкви. Коли ж митрополити на таку незалежність не хотіли погодитись, багато василіян, очевидно, покидали свій обряд і шукали пристановища в латинських монастирях. Іншою хібною було те, що до василіян напливало невісне число кандидатів із зубожілої польської шляхти, яка шукала кар'єри в уніятецькій Церкві. Ім не важливою була наша Церква, її обряд і розвиток. Раз найшовши у василіанському монастирі, вони вводили богослужбові практики чужі нашій Церкві, практики, які вони бачили у своїх костяцьках. Так іномаленьки прийшли «тихі» Служби Божі, давіочки, бічні престоли, генуфлекси, годзінки, літаниї, органи, конфесіонали, форма літургічних риз (більш «шиковна»), усунення іконостасів, і т.п. Звичайно, ці органи, ці конфесіонали ще віри не порушують і можна бути добрым християнином і з іконостасом, і без іконостасу. Але ж бо ці т.зв. «дрібниці» — це складові частини цілої форми богопочитання у нашій Церкві. Це спадщина віків, передання довгих поколінь! Чому ж тоді їх переінчувати і заводити такі, які не вкладаються в цілу систему вияву молитовних почувань, до якого звик наше народ? Крім того, таке засмічування обряду становило небезпечний крок до асиміляції обрядової, а там і церковної загалом. Але такі речі бувають, обрядові різниці трапляються і в церквах, які мають мир і спокійний розвиток. Епархії, які творили кіївську Митрополію миру не мали. Їх лучив доволі слабий адміністративний зв'язок. Єпископи, коли і дбали про свої епархії, то присвячували їх увагу передовсім на те, щоби епархії загалом якось вдержати. А те, що тут-там траплялись різні богослужбові книги, одна-друга симонія, примітивні проповіді (а інші які!?) і т.п., також свідчило, що не було основних норм, згідно з якими вони мали б поступати. Цю прогалину мав виповнити Замойський Синод.

Цих кілька вступних зауважень не вичерпує всієї проблематики передсинодальної доби і зрозуміло, чому. Їх поширення миналося

¹⁵ Археографический Сборникъ Документовъ, т. XII, Вильна 1900.

б з основною темою! Але масмо надію, що її цей короткий і загальниковий погляд на добу допоможе нам краще зрозуміти цілу атмосферу, в якій наша Церква була описанась, обставини, серед яких Синод відбувався, і чому прийнято деякі постанови, супроти яких ми можемо мати застереження.

ДОКУМЕНТАЦІЯ СИНОДУ

Акти Замойського Синоду українською мовою досі не з'явилися. Повністю вони з'явилися декілька разів латинською мовою, а теж і польською. Польський переклад вчині великою рідкістю, латинський текст не всім зрозумілій. Було б отже корисно, коли б основні акти, які відносяться до Української Католицької Церкви дійдалися новного і авторитетного видання з вичерпним і об'єктивним коментарем.

Нижче подаємо джерела, де її коши акти Замойського Синоду були публіковані. Ото ж, перше видання з'явилося безпосередньо по Синоді п.н. «*Synodus Provincialis Ruthenorum in civitate Zamosciae 1720*», Roma 1724. Після ста років з'явилося друге видання (1838), і вкінці третьє (1883) теж в Римі. Останнє з'явилося коротко перед Львівським Синодом і в один рік після езуїтської реформи василіян. У тих виданнях поміщені не лише синодальні постанови, але й інші документи, які мають відношення до синоду, а саме: лист митрополита Лева Кишки до папи Бенедикта XIII, в якому митрополит просить дозволу на Синод, декрет Пропаганди з датою 7 травня 1715 р., конвоаційні листи з 1720 р., Бреве папи до пуніція Брімальді і до українських єпископів, Ісповідь віри, якою Брімальді відкрив Синод, Бреве Бенедикта XIII з датою 19 липня 1724 (*Apostolatus officium*), яким папа потвердив «рішення» Синоду.

Інше джерело, яке має декрети Синоду і назагал доступне, це «*Acta et Decreta s. Conciliorum recentiorum. Collectio Lacensis, auctoribus presbyteris S.J. e domo B.V.M. sine labe conceptae ad Lacum. Friburgii, 1870-76, vol. (v. II, 1-74)*». Також збірка синодальних постанов J. Mansi: *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, ed. 2, Graz 1960 р., відводить Замойському Синодові досить місця (т. 35, кол. 1437-1538).

Крім римських видань, з яких передруковано синодальні декрети, були ще й василіянські видання: латинське (1777 р.) і польське в 1781 р. Обидва ці видання є дуже рідкі. Останнє, польське

було зладжене на те, щоб його удоступнити якнайширишому загалові священиків, бо в XVIII стол. небагато світських священиків знали латинську мову. Наголовок цього видання такий:

«*Synod prowincjonalny Ruski w mieście Zamościu roku 1720 odprawiony, a w r. 1724 za rozkazem S.K. de Prop. Fide łacińskim językiem w Rzymie z druku wydany, potem wkrótce z zalecenia J.W.J.X. Leona Kiszki Metropolyty całej Rusi na polski przez J.X. Polikarpa z.s. Bazylego W., opata pińskiego na Leszczu przewiedziony, w tymże języku dopiero z słowistnością i sposobem pisania tamtych lat pisarza i z krótkim od tegoż dla spowiedników pamiętnikiem przedrukowany roku Pańskiego 1781, w Wilnie, w drukarni XX Bazylianów*». Цей польський переклад не зовсім повний. В цьому пропонують деякі матеріали (напр. Ісповідь віри), а за те додаю «*Pamiętnik dla kapelanów spowiedników*», свого роду інструкцію для сповідників. Наклад того видання мабуть був дуже малий і розійшовся скоро, так що 1785 р. появилось друге видання.

Було ще й українське видання, тобто, в тодішнійживій українській мові. Згадус про цього польського бібліограф Естрайхер, але точного наголовку й дати видання не подає. Естрайхер мав некомплектний примірник. Бракувало початкових сторінок. Все ж таки з передмови митрополита Атанасія Шептицького (1729-1746), датованої 1744 р., можна висосити, що це видання появилось в тому самому, або в наступному році.¹⁶

Без сумніву, Синод мав багато корисних постанов, особливо коли мова про церковну дисципліну й освіту духовенства. Але, він увійшов в нашу історію передовсім як такий, що увів, зглядно санкціонував чимало обрядових змін, які не гармонізують з нашим обрядом і непотрібно його засмічують. А через це дослідники, в міру їхньої обрядової чутливості, по різному його оцінюють. Не вдаючись у розгляд тих різних поглядів, нам все таки треба мати на увазі, що ті зміни, які увів Замоїський Синод, не зовсім йдуть в парі з рішеннями папів про обрядову недоторканливість. Тому кожному, хто студіює замоїські постанови, необхідно мати на увазі цілій ряд документів, які мають пряме відношення до нашого, або східніх обрядів взагалі. Говоримо про ці документи тому, бо обрядова зміна ставалась не без причини, не ради змін, але, як пляновий крок для обрядової асиміляції, а там, і цілковитого облатинщення. Першим офіційним документом, який гарантував непо-

¹⁶ ESTREICHER K., *Bibliografia polska*, Kraków, t. 30, st. 166.

рунність східного обряду було « Breve Accepimus » папи Льва X, з датою 26 травня 1521 р.¹⁷

Щодо нашої Церкви, то найважливішим документом, який по-мінайменше не втратив своєї сили й сьогодні, є булля Клиmenta VIII з 24 лютого 1596 р. « Decet Romanum Pontificem » і конституція того ж папи з 23 грудня 1595 р. « Magnus Dominus et laudabilis nimis » (« ...salvis eorum ritibus et ceremoniis in Divinis Officiis... »)¹⁸ які цілком виразно і без піяних застережень залишають нашій Церкві обряд таким, як вона його мала під кінець XVI стол. До прав митрополита, які вже тоді замовські отці непотрібно обкраювали, згадані документи також мають своє відношення. Також с важливово булля папи Пія VII « In universalis Ecclesiae » з 23 лютого 1807 р., з нагоди відновлення Галицької Митрополії.¹⁹

Але вернімся до обрядових справ. Певне відношення мас її декрет Іронагації з 7 лютого 1624 р. за Урбана VIII, яким виразно було заборонено уніятам переходити на латинство без дозволу папи. Правда, вік цього декрету не був довгий, бо вже 7.VII.1624 р. був змодифікований в тому напрямі, що лиши духовним особам було заборонено змінити обряд, а вірні могли змінити без перешкод.²⁰ Не мас до нашого обряду застереження булля Бенедикта XIV « Etsi pastoralis » з 26 травня 1742 р., яка нормувє відношення італо-греків і їхнього обряду до латинського й латинської ієрархії. В унії з Римом їх обов'язус флорентійська формула, а обряд, хоч і застерігається, то все таки латинському призначається вищість й облегшується перехід на латинський. Ця булля піддав італо-греків під юрисдикцію латинських єпископів. Згадуємо про цей документ тому, бо бачимо, що польська латинська ієрархія інтерпретувала його в тому напрямі, що, начебто, він обов'язус її нашу Церкву. Очевидно, цієї інтерпретації наша Церква не прийняла.²¹ Інша булля того самого папи, « Demandatam coelitus » з 24 грудня 1743 р. для мелхітів, була поширенна буллею « Inter plures » з 2.V.1744 р. на уніяцьку Церкву і, вкінці, папою Левом XIII в « Orientalium dignitas » з 31 листопада 1894 на всі східні Церкви.²² Мабуть з усіх

¹⁷ HARASIEWICZ, *op. c.*, st. 86.

¹⁸ A. WELYKYJ, *Documenta...*, p. 267, 236.

¹⁹ HARASIEWICZ, *op. c.*, p. 790.

²⁰ MALINOWSKI, *op. c.*, p. 34-35; Coll. Lac., II, p. 603.

²¹ Bull. Magn. XVI, p. 94; Coll. Lac. II, p. 507.

²² Ibid., XVI, p. 166, 198; Coll. Lac. II, p. 522, 523; « Civiltà Cattolica », ser. XVI, v. I, p. 5.

папів найбільше боронив східні обряди Бенедикт XIV. Треба тут згадати ще одну буллю з 26 липня 1755 р. « *Allatae sunt* », в якій папа пояснює, що різниця обрядів зовсім не перешкоджає церковній єдності і що ті обряди треба шанувати і зберігати.²³ Булля Лева XIII торжественно гарантує Східнім Церквам їхній обряд. Щоправда, вона не вносить нових ідей чи поглядів, про які не було б сказано раніше, але реа сумус головні становища попередніх рішень Апостольського Престолу у відношенні до підлатинських обрядів. Звідси теж посилене негодування польської ієрархії, яка конче хотіла бачити застосування до нас буллі « *Etsi pastoralis* », не для нас виданої, і дуже некорисної, а не буллі Лева XIII « *Orientalium dignitas* ».

У 1862 р. папа Пій IX оснував нову конгрегацію (підчинену Пропаганді до 1917, опісля автономії), т.зв. Конгрегацію для Східних Церков (Breve « *Romani Pontifices* », 6.I.1862; Breve « *Amantissimus* », 8.IV.1862), якій наша Церква підлягає з того часу по нинішній день.²⁴ Не можна сказати, щоби ситуація від того поправилася. Противно, нагінка на наш обряд в половині XIX ст. сильно зросла, особливо після того, як Галичина одержала самоуправу (1863), яка, як відомо, опинилася в польських руках. Був ще один декрет папи Пія VII (13.VI.1802), який виразно наказував заховувати постанову Пропаганди (7.II.1624), видану за Урбана VIII, але цей папський декрет, заходами поляків, не дістав в Австрії « *placitum regium* », а через те її не обов'язував аж до конкордату Австрії з Римом (1855).²⁵ Але її тепер його латинська ієрархія вміла обійти. Австрійський закон з 25.I.1818 р. дозволяв змінити обряд без якогонебудь дозволу Риму, що очевидно було полякам дуже на руку. Розуміється, в Римі більше рахувалися з поляками, як з українцями (коли про це загалом можна говорити), але кінецькінців мабуть Римові наділо займатися постійними скаргами, і в 1850-их рр. натиснула Пропаганда на поляків, щоб дійшли з українцями до якоїсь злагоди. В 1853 р. почались, отже, переговори між українською і польською ієрархіями, що тяглися десять років, і вкінці постала т.зв. Конкордія, тобто злагода. Згідно з цією злагодою перехід з одного обряду на другий вимагав окремого дозволу Риму. Хто раніше змінив обряд, міг протягом шести

²³ Coll. Lac. II, p. 534.

²⁴ Archiv f. K.K.R., VII, p. 269; IX, p. 201.

²⁵ Coll. Lac. II, p. 607; cf. Archiv f. K.K.R., XIV, Coll. Lac. II, p. 561.

місців вернутися до попереднього. Діти мішаного подружжя мали йти за обрядом батьків: сини за батьком, дочки за матір'ю. Така то була Конкордія. На панері обов'язус вона їй сьогодні, а на практиці латинська ієрархія її ніколи не придерживалася, і латинізація продовжувалася.²⁶ Серйозні змагання української католицької ієрархії якось договорилися з польською латинською в справі зміни обряду і знайти у неї бодай мінімальне зрозуміння, датуються ще з 1816 року.

С це два цікаві обрядові документи, які, щоправда, до нас не відносяться, але, тому що розглядають подібні справи, варто їх навести, щоб мати новий погляд на відношення латинського обряду до обрядів східних Церков. Масмо на думці буллю Пія IX «Reversurus» з 12.VII.1867 р. для вірмен і буллю того ж самого папи «Cum ecclesiastica» з 30.VIII.1869 р. для халдейців. Особливо цікавою є остання. Халдейці, а передовсім їхній патріярх дуже гостро реагували на римські спроби прикоротити права халдейських патріярхів і нагнути на свої вимоги. У висліді між напою і патріярхом (Ауду) було прийшло до гострих ненорозумінь під час Першого Ватиканського Собору (т.зв. «халдейська схизма» 1870 р.) з того Рим витягнув висновки і сповільнив темп латинізації східних Церков.

Про конституцію Лева XIII «Orientalium dignitatis», яка це раз визначує ролю обрядів в католицькій Церкві, була вже мова раніше. Це були б документи, не враховуючи, очевидно, останнього Декрету про Східні Католицькі Церкви.

Ми зупинилися над тими матеріалами передовсім тому, бо якраз Замойський Синод, а властиво його правила не можна інакше інтерпретувати, як з точки погляду зasad католицької Церкви про східні обряди. Ніхто не буде твердити, що помісна Церква не має права переводити змін та що обряд встановлений, скажімо, в XII ст. має таким лишилася на віковічні віки. Обряд не є ділом об'явлення. Його творила Церква, отже її Церква може змінити, але змінити в дусі усього обрядового стилю, а не перехоплювати живцем чужі, своєму обрядові несумісні практики, і то з не зовсім релігійних мотивів. Попри ті первинні джерела для пізання постанов Замойського синоду, варта ще згадати її деякі допоміжні матеріали, які в більшій чи меншій мірі відводять постановам синоду увагу. Це, або окремі публікації (яких небагато), або інші

²⁶ Coll. Lac. II, p. 561.

наукові праці, які синодові присвячують окремі глави. Залежно від настанови автора, національної чи релігійної принадлежності, оцінка постанов і дотичні коментарі будуть різні.

Зачім і від Пелеша.²⁷ Пелеш боронить постанов Замойського синоду. Його можна б належно схарактеризувати одним реченням з його праці: «...allen Übelständen und Bedürfnissen der ruthenischen Kirchenprovinz konnte nur auf einer Provincial-Synode abgeholfen werden, und deswegen hat sich der Metropolit Leo Kiszka zu seiner wichtigsten Aufgabe gestellt eine solche Synode zu Stande zu bringen, was ihm auch zur Ehre Gottes und zum Heile der Seelen glänzend gelungen ist»²⁸. Пелеш не має піяних застережень. Обрядовим справам, як сказано, присвячує небагато уваги, а коли йому її доводиться говорити про обрядові закиди, то збувас іх коротко, не вдаючись у довшу дискусію. Головну увагу він присвячує тим аспектам синодальних постанов, які мали позитивний вплив на відносини в нашій Церкві. Коли ж ідеється про переведення синоду, про його тенденцію, прикорочування прав митрополита та єпархії і про латинський «намул» на нашему обряді, то Пелеш здебільша збував це мовчанкою. Це, зрештою, зрозуміло, бо прикінці XIX ст., з автономних прав, які наша Церква мала в час заключування унії і які собі була застерегла, не лишилося було властиво нічого. І справи рішались в Конгрегації і на цісарському дворі. Праця Пелеша, тобто глава про Замойський синод, цікава ще й з того погляду, що наводить деякі джерела, які для дослідника можуть послужити додатковим ілюстративним матеріалом.

Монументальні праці Гарасевича й Малиновського, двох визначних діячів української Церкви, являються прямо невичерпним джерелом історичної документації, в тому і синоду.²⁹ Появились вони майже рівночасно, і одна другу знаменито доповняє. Їхньому католицтву не можна нічого закинути, але при тому вони твердо обстоювали права й непорушність обряду своєї Церкви.

Дві польські публікації заслуговують на окрему увагу, а саме спеціяльна праця про Замойський синод Комосінського та історія унії Ліковського. Особливо, праця Ліковського цінна тим, що автор,

²⁷ J. PELESZ, *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*, Wien 1880, V. 2, p. 420-445.

²⁸ J. PELESZ, *ibid.*, p. 421.

²⁹ M. HARASIEWICZ, *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Leopoli 1862; M. MALINOWSKI, *Die Kirchen-und Staatsatzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien*, Lemberg 1861.

сам латинський синік, здобувся на доволі об'єктивну оцінку відношення польської ієрархії і взагалі польського суспільства до унійської Церкви.³⁰ В обидвох авторів є також багатий документарний матеріал.

З російських праць треба відмітити двох авторів: Хрустчевича і Недельського.³¹ Хрустчевич звертає більше уваги на обрядову сторінку постанов Замойського Синоду. Він пише у своїй «Історії Замойського Собора», що синод нарушив духа східної Церкви, а Богослужіння української Церкви уподібнив до богослужіння латинської. Такими і тим подібними постановами, пише Хрустчевич, Рим хоче перетягнути уніяців на латинський обряд. Замойський синод, на думку Хрустчевича, беззастережно піддав унійську Церкву під вплив Риму, спрямував Унію на латинство, а практики, які вже були впроваджені в українській Церкві, синод прийняв і затвердив. Недельській, православний священик, присвячує свою працю передовсім життю й діяльності Лева Киприка. Про синод мас досить обширний розділ (ст. 191-275). Він пише доволі об'єктивно. Митрополита Киприка характеризує позитивно. Прізвиська його заслуги в тому, що виступав проти латинізації Унії, що, замість латини, впровадив до шкіл «язик словенський» і протиставлявся латинізаторським заходам василіян. В іншому місці незовсім довірлис йому й називав його «латинником в душі і покірним слугою Риму». Як не було б, не дивлячись на ту неконсервативність, з праці Недельського довідуємося багато подrobiць про життя і діяльність Киприка. Певний зворот в його поглядах на ролю василіян настуਪив тоді, коли став митрополитом.

Це були б найважливіші допоміжні матеріали. Звичайно, їх куди більше, але нашим завданням не є подавати вичерпну бібліографію синоду, а лише ті необхідні джерела, які могли б допомогти зрозуміти історичну добу й обрядовий комплекс справ. Наводимо ще й ці публікації тому, щоби ознайомити читача з поглядами авторів своїх (Пелеш, Гарасевич, Малиновський), а теж і чужих, польських-латинників і росіян-православних.

³⁰ Z. Komosinski, *Prowincjonalny Synod Rusko-unicki w Zamościu 1720*, Lublin, 1968; E. Likowski, *Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX w.* Warszawa 1906; *Historia Unii Kościoła Ruskiego z Kościołem Rzymskim*, Poznań 1875.
Остання праця перекладена на українську мову і видана п.з.: *Берестейська Унія (1596)*, Жовква 1916.

³¹ Г. Хрустчевич, *Історія Замойського Собора*, Вильна 1880.

С. Недельський, *Унійський митрополит Левъ Киприкъ и его значение въ истории унии*, Вильна 1894.

С И Н О Д

(Приготування, скликання, сесії)

Лев Кишка вступив на митрополичий престіл в лютому 1714 р. по смерті митрополита Юрія Вишницького (1708-1713). Раніше Кишка був воєнсько-берестейським єпископом. Зараз по обіняттю митрополії він звернувся до Апостольського Престолу з проханням про дозвіл на провінційний (тобто помісний) синод. Рим не ставляв ніяких труднощів і вже 27 травня 1715 р. конгрегація Пропаганди повідомила митрополита, що перешкод для відбуття синоду немає.³² Рівночасно й папські Еронім Грімальді одержав від папи Климента XI бреве з 20.III.1716, в якому пана не лише дав свою згоду на синод, але й висловлює радість, що уніатська Церква зможе надінати багато справ, які перешкоджають її розвиткові. При цьому папа уповажнює папські бути председником синоду та дав інструкції, як йому заходитьться з єпископами, які на синод не ехотіли б прибути або вийшли б з синоду перед його закінченням. Папські, пише папа, мас строго тих єпископів покарати. Постанови синоду, продовжуючи папа, мають бути предкладені Конгрегації Пропаганди на розгляд і ційно після того, одержавши підтвердження Апостольського Престолу, можуть бути публіковані.

Враjkas зміст папського бреве. Враjkas передовсім тому, бо виключас митрополита від проводу синодом, до чого він як голова Помісної Церкви був управлінний. Контакт між головуючим митрополитом на синоді і синодальними отцями міг би був бути далеко ліпший, як контакт з латинським єпископом, який, в додатку, ще й мови, якою послуговувались отці, не знав, та й не всі отці знали мову латинську. Друге це те, що бреве заздалегідь грозить карою єпископам, які на синод не явилися би, або його опустили б. Мабуть високої оцінії папа про тодішніх наших єпископів не мав, коли заговорив такою твердою мовою, хоч, правда, передбачав виконання кари аж по затвердженні синодальних постанов. Таким чином ролі митрополита зводилася до писарських функцій (повідомлення про синод) і обов'язків доброго господаря.

Через неспокої в краю синод пересунено на пізнішу дату, тобто аж до 1720 року.

Ще одна трудність показалася в останній хвилині. Синод було

³² Декрет Конгрегації Пропаганди див. між Актами Синоду.

пляшовано у Львові і перша конвокаційна грамота митрополита новідомляє про те єпископів та інших учасників синоду. Грамота датована 21 травня 1720 р. Але минув якраз місяць часу, а вже митрополит новідомляє другою грамотою з 20 червня, що синод відбудеться не у Львові, а в Замостю, невеличкому містечку на холмському Забужжі. Причиною зміни місця була морова пошестя, яка саме тоді у Львові й околиці була появилася.³³

Коротко перед синодом наспіло від папи на адресу єпископів бреве з 19 липня 1720 р., у якому папа не щадить похвал отцям нашої Церкви, висказує свою радість, що взялися за таке благородне діло, як викорінення всякого зла, особливо симонії в нашій Церкві і т.д. Ще раз пригадує єпископам, що на синоді буде проводити інциції, якого вони мають слухати і, вкінці, запевнивші у своїй любові, уділяє апостольське благословення на синодальні праці.³⁴

Конвокаційна грамота митрополита визначувала початок синоду на 26 серпня 1720 р. Крім згаданого інциція Грімальді (з Варшави), прибули на синод усі унітські єпископи, тобто:

Митрополит Київський і всієї Руси, рівночасно єпископ во-
лодимирсько-берестейський, Лев Кишка;

Флоріан Гребешницький, архієпископ полоцький, вітебський,
метиславський і могилівський;

Лаврентій Друцький-Сокольницький, архієпископ смолен-
ський (прибув щойно 12 вересня);

Йосиф Виговський, єпископ луцько-остrozький;

Йосиф Левицький, єпископ холмсько-белзький;

Атанасій Шептицький, єпископ галицько-львівський і Камян-
ця Подільського;

Еронім Устрицький, єпископ перемиський і спінсько-сам-
бірський;

Теофіль Годебський, єпископ-номінат турово-пинський, і

Антін Завадський,protoархимандрит василіянський.

Крім єпископів і василіянського protoархимандрита, взяли
в синоді ще участь вісім василіянських архимандритів, синекл
супрасльської архимандрії і 129 представників білого і чорного
духовенства. Представники духовенства це здебільша протопресви-

³³ K. CHODYNIECKI, *Historya miasta Lwowa*, st. 270.

³⁴ *Synodus Provincialis Ruthenorum*; J. FESSLER, *Über die Provincial-Con-
cilien und Diocesan-Synoden*, Innsbruck, 1849.

тери, парохи катедральних храмів, ігумені монастирів і професори духовних шкіл. Мириди заступали два представники: Стефан Лясковський, шляхтич, сеніор львівського Ставронигіїського Братства і королівський секретар, та Іван Чесниковський, також представник львівського Ставропигіїського Братства. Разом отже взяло участь у синоді 140 достойників нашої Церкви.

Синод відбувся менш-більш за ім'ям. Встановленого дня, 26 серпня, митрополит віделужив у церкві Пресвятої Богородиці торжественну Літургію, чим властиво синод відкрився. Щодо молитви « Царю небесний » то в нас цю молитву, без сумніву, давнім-давно знали, але нею не відкрито синоду. Замість неї, нунцій призвав Святого Духа по латині « Veni Creator », що викликало вже спочатку деяке негодування. Після призвання помочі Святого Духа була « орація » нунція. У своїй мові нунцій пояснив ціль синоду, чому синод, запланований п'ять років раніше, відбувається цією тепер. Дальше висловив радість з так поважного числа присутніх синодальних отців, які явилися, не зважаючи на всі подорожні труднощі, і т.д. Не забув теж напімнути владик та й взагалі всіх присутніх, щоб воши своїм життям і поведінкою давали добрий приклад, а тоді можуть сподіватися, що й постанови синоду будуть мати успіх.³⁵ Він закликав владик, щоб жили в покорі, на молитві, побожному читанні, щоб були справедливі, відзначалися святістю життя та дбали про спасення других. А що коренем усіх чеснот є віра, тому ім треба найперше правильно вірити, відректися всіх помилок, що їх осудили Вселенські Собори. На те воши теж маєть скласти Ісповідь віри, що приписав папа Урбан VIII (1623-1644) для східців. Після того були прочитані два бреве. Одно до митрополита і друге до нунція, тридентський декрет « De Residentia » (Trid. sess. 6, cap. 1), як також « Professio fidei » (Trid. sess. 25, cap. 2). По прочитанні тих документів митрополит, єпископи і всі отці собору склали Ісповідь віри і її власноручно підписали. На цьому перша синодальна сесія закінчилась.

Друга сесія відбулась в неділю 1 вересня. Знов митрополит віделужив Торжественну Службу Божу, а нунцій відмовив молитви. З черги прочитано конституцію папи Григорія XIV з 28 травня 1691 р., як теж і буллю « Unigenitus ». Додатково склали ісповідь віри ті, що прибули на синод пізніше. Деякі автори догадуються, що з ісповідю віри не йшло зовсім легко, бо певна кіль-

³⁵ *Synodus Provincialis Ruthenorum*, p. XVI-XIX, 49-62.

кість учасників не погодилась підписати формулу папи Урбана VIII. Властиво не було причин, бо крім «Філіокве» ісповідь віри папи Урбана VIII не включас таких положень, які б могли бути особливо дразнити учасників.³⁶

Львівські братчики, Лисковський і Чесниковський, які належали до опозиції, ісповідь віри склали 6 вересня. Пізніше теж склав ісповідь віри архієпископ Соколинський, що прибув на синод щойно 12 вересня. В міжчасі 8 вересня, відбулася хіротонія єпископа-поміната на єпископство турково-пісське, Теофіля Годебського.

Вражас в джерелах брак відомостей про міжсесійні дні, чи і які наради, конференції, комісії, тощо відбувались. Друга сесія як бачимо, не різнилась багато від першої. Вона обмежувалася до формальностей, головно, слухання документів і складання визнання віри.

Третя й остання сесія відбулася 17 вересня і вона пайбагатша в зміст. Сесія почалась знов Службою Божою, яку тим разом відслужив холмський єпископ Левицький, а нунцій відчитав молитву «Veni Creator». Після того нунцій візвав синодального протонотаря, щоб відчитав постанови синоду. В оригіналі ті постанови мали такий заголовок: «Decreta Synodi Provincialis Provinciae Russiae, Ritus Graeci uniti; Praesidente Illmo ac Rmo D.D. Hieronymo Grimaldo Aeppo Edesseno Nuntio Apostolico in Regno Poloniae, a SS D.N. Clemente PP XI necnon sacra Congregatione de Propaganda Fide specialiter deputato, die Lunae 26. mensis eiusdem Augusti inchoatae, aliis vero sequentibus mensium eiusdem Augusti et Septembris Anno D. 1720 continuatae ac celebratae Zamosci». ³⁷

Голова Церкви, тобто церковної провінції, яка відбуває синод, в наголовку не фігурує. А є там різні речі, і згадка про Руссію, і греків, і Пропаганду, і очевидно, нунція. Синодальні деярти, а є іх дев'ятнадцять, становлять плоди Синоду. Чи були вони приготовані завдалегідь, і в якій версії, вгадати важко. Правдоподібно, що так, що були приготовані, а чи і наскільки вплив на остаточну редакцію мали отці синоду, на те джерела поскупились. Після відчитання синодальних постанов нунцій обмінявся з єпископами «поцілунком мира», і закінчив похвальним гимном «Te Deum laudamus». Синодальні акти підписав нунцій, митрополит і єпископи, при чому єпископи зобов'язались під присягою виконувати постанови Синоду, як лиш ті постанови одержать потвердження папи.

³⁶ Г. Хрустчевич, *Історія Замойського Собора*, Вильна 1880, стор. 189.

На це підтвердження прийшлося чекати чотири роки. Таким чином, в трьох сесіях, по одному дні кожна, закінчився Замойський Синод.

СИНОДАЛЬНІ ПОСТАНОВИ

На трьох синодальних сесіях, про які була вже згадка, не було мови про те, що синод мас вирішувати. Була згадка тільки в промові цуцилі Грімальді про віру і прикладне життя єпископів. Крім промов, Грімальді відчітував ще напиські буллі. Постанови з'явилися на третій і останній синодальній сесії в 19-ти артикулах, а саме:

1. Про католицьку віру,
2. Проповідування Божого слова,
3. Про Святі Тайни,
4. Направа обрядів,
5. Про митрополита,
6. Про єпископів,
7. Про офіціялів,
8. Про секретарів-нотарів,
9. Про протопресвітерів,
10. Про парохів,
11. Про вірних,
12. Про семінарії,
13. Про монастири і чернече життя,
14. Про церкви і їх мастки,
15. Про симонію,
16. Про пости,
17. Про свята,
18. Про моці святих і
19. Про платні для депутатів.³⁷

Про віру:

Синод постановляє, що ісповідь віри, яку уклав папа Урбан VIII, обов'язаний визнавати і складати на письмі кожний кандидат духовного стану, а саме: чернець і черниця перед складенням професії, священик перед своїм рукоположенням і перед отриманням бенефіції, єпископ перед прийняттям хіротонії. Крім цього, усі ченці, черниці і світські, що студіюють в духовних школах і отримують наукові ступні. Визнання віри мають скласти ці особи впродовж

³⁷ *Synodus Provincialis Ruthenorum*, tit. 19.

трьох місяців по промульгації синодальних артикулів.³⁸ Якщо б хто не хотів скласти визнання віри, чи то з недбалства, чи то зі злой волі, той стягнув би на себе кару: єпископи тратять право брати доходи з церковних дібр, а якщо брали б, то були б обов'язані до реституції, а архимандрити і парохи мусіли б залишити свій уряд. Ті, що склали визнання віри і не дотримуються приписаних регул, мають бути строго покарані. Перед замойським синодом у нашій Церкві була задержана форма Ісповіді Вселенського, пікейсько-царгородського собору відносно походження Святого Духа, тобто « іже от Отца ісходящаго ». Синод наказав змінити цю форму і на будуче друкувати « Вірую » з додатком « і Сина » (Філіюкве). А коли б хто злегковажив цю постанову і держався дальше пікейсько-царгородської формулі, того належить уважати « есхізматиком » і донести про такого єпископові-ординарісів.

Даліше синод постановляє, щоб ім'я нашої вписані в диптихах і споминати його в час Літургії.³⁹

Вклопас цей перший артикул також відношення уніятів до православних. Отож, синод забороняє з них всікі зв'язки особливо релігійного характеру і то дуже точно оприлюдлює: забороняє ходити до православних священиків і їхніх церков, приймати від них Святі Таїни, молитися в православних святинах. Ті, що злегковажать собі ці постанови, мають бути покарані і зголошенні місцевому ординарісу, як підоарілу.⁴⁰

Синод вайнявся також бресюю пилипонів, яка була поширилась на землях України і Білорусі. Прийшла вона з Московщини і була поширені не тільки між православними ї уніятами, але також і між латинниками.⁴¹ Синод осудив ту бресь та постановив, щоб єпископи-ординарі потягали сретиків до церковно-судової відповідальності, і на тих, що будуть ту бресь обороняти, накладали кари, які передбачував польська конституція.

Синод осудив зміст таких книжок, які займаються ворожбами і чарами. Книги, незгідні з науковою католицькою Церквою мають бути на « індексі », тобто на окремих списках, а хто посмів би такі книжки читати або переховувати, підлягає екскомуніці. Кожне видання книжки має мати апробату і дозвіл від єпископа-ординарія.

³⁸ *Ibidem*, tit. I.

³⁹ Диптихи — це дві таблиці на вір скрижалів Мойсея, що, на них були вписані імена: на одній живих, а на другій померлих. Практика відчитування віппаних імен відбувалася в східній Церкві в час Служби Божої ще від апостольських часів.

⁴⁰ *Synodus Provincialis Ruthenorum*, tit. I.

⁴¹ *Ibidem*.

Також кожний, хто спроваджує книжки зі Сходу, має мати на це дозвіл від свого єпископа-ординарія. Синод забороняє читати або нестерпимувати вже видруковані, але ще не цензуровані і не поправлені церковними властями книжки. Також синод забороняє купувати книжки, які не мають апробати єпископа-ординарія.

Літургічні книги — служебники, требники, часослови й інші — синод приказує і заново опрацювати, предложить до апробати Апостольському Престолові і по отриманні дозволу їх видати й доручати до літургічного вжитку.⁴²

В римських виданнях про Замойський Синод говориться, що синод постановляє те або інше. Властиво, синод нічого не постановив, а всі т.зв. спіподальші постанови були проголошені папою у Польщі, Еронімом Громальді. Найбільш болочно « постановою » було знецтування літургічних книг нашого обряду, які Рим гарантував ненарушеними на вічні часи. В другому берестейському артикулі Рим забезпечує українській Церкві, щоб Божа хвала і всі молитви, рапні, вечірні і нічні були залишені нам цілими, без п'яких змін, згідно зі стародавніми звичаями Східної Церкви. Святі Літургії яких в три, Василія, Золотоустого і Епіфанії, яка служиться у Великий Піст з напередосвяченими Дарами, а також і всі інші церемонії та обряди нашої Церкви, які ми дотепер мали, щоб все були в нашій мові.⁴³ А тут, після 125 років, нарушується права митрополита, помісних синодів, на яких мали б вирішуватися справи літургічних книг і цілої церковної традиції. В берестейських артикулах (4 арт.) сказано, щоб Таїну св. Хрещення і його форму збережено ненарушеною так, як до тепер її служимо, без будь-якого додатку.⁴⁴ В замойських постановах одним реченням перекреслюється всі літургічні обряди, які містяться в требнику. В дальших берестейських артикулах є застережене подружжя священиків, вільний вибір єпископів і митрополита та багато інших дотогодасніх практик.

Замойський Синод започаткував латинщення нашої Церкви, зачинаючи від літургічних і богослужбових змін, впровадив святкування « Божого Тіла », до якого берестейський синод мав окреме застереження в 7 артикулі.

⁴² *Synodus Provincialis Ruthenorum*, tit. 2.

⁴³ Архієпископські синоди Українського Католицького Єпископату і їх правні основи. Артикули до з'єднання з Римською Церквою, Кастельган-дольфо, 1970, арт. 2.

⁴⁴ *Tamjse*, арт. 4.

Про Святі Тайни

Щоби священики гідно і достойно могли уділяти святих Тайн, мають жити без гріха, у Божій благодаті. Коли б так сталося, що священик поповнить гріх, мас приступити до синоді, а якщо б це було получене з великими труднощами і не було б можна сповідатися зараз, священик мас розбудити в собі свідомість поповненого гріха, жалувати за свій вчинок і при найближчій можливості восновідатися. Коли священик мас уділювати свиту Тайни, повинен бути в тверезому стані, бути свідомим тайнодійства і мати намір свиту Тайни уділити. При самому уділюванні святої Тайни треба вимовляти слова тоді, коли приносує Требник, бо слова с формою святої Тайни. Форма мас бути згідна з дісю і застосуванням матерії. Апі форми, апі матерії змінити не дозволено.⁴⁵ Коли священик злегковажить собі уділювання святих Тайн віршим, списком мас його за те строго покарати. Коли б трапилося так, що хтось помер без святої Тайни, напр., хрещення, покаяння або маслосвяття — кара мас бути ще суворіша.

Священики обов'язані навчати вірних про значення святих Тайн, як хрещення, подружжя, маслосвяття і іх літургічну символіку. Такою нагодою с ті святі Тайн і перед уділенням іх поруччається виголошувати відповідь науку. До текстів у требниках не вільно нічого свого апі додавати, апі скорочувати, а держатися одного тексту. Так само і в інших літургічних відправах треба держатися тексту того, який митрополит видав і який мас бути апробований Апостольським Престолом.⁴⁶

Священики не мають права уділяти святих Тайн парохіянам з чужої парохії, апі приходити до чужої і там іх уділювати. Це є постанова Тридентського Собору і її треба держатися. Якщо хтось зі священиків злегковажив би собі цей розпорядок, мас бути суспендований, або наложить на цього списком-ординарій іншу кару, яку вважатимем за відповідь.

По тих вступних завважах синод застосовляється над кожною святою Тайною окремо і присвячує їм більше уваги.

Хрещення

Формулу цієї святої Тайни повинен знати кожний мирянин, тобто, що матерією цієї Тайни є чиста вода, а формою слова: «Хре-

⁴⁵ *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, De Sacramentis, eorumque administratione.

⁴⁶ *Ibidem*.

щастесья раб Божий (ім'ярек) во ім'я Отца і Сина і Святого Духа, Амінь ». Цю форму приписав папа Євген IV⁴⁷ і її треба держатися дуже докладно. Уділювати Таїну хрещення може тільки парох у своїй парохії, тобто на території, на якій проживають вірні його парохії. Може ще її уділювати той священик, котрому парох дасть повноважність. В наглій потребі, в небезпеці смерті, може уділювати Таїну хрещення також диякон або навіть світська людина, без огляду, чоловік чи жінка. Таїна хрещення с першою і найважливішою Таїною, яка конечно с потрібна до спасіння душі. Тому синод поручаче пильнувати, щоб людина не померла без охрещення. Все ж таки, коли дитина охрещена в наглому випадку не вмре, належить хрещення доповісти в церкві з усіми приписами і з літургічними церемоніями. Якщо є сумнів, чи дитина охрещена чи ні, треба її охрестити умовою. Уніатський священик може охрестити в наглій потребі також дитину латинського обряду, однак не дозволено дитину миропомазувати.⁴⁸ Охрещенню дитину священик має вписати до книги, а свідоцтво хрещення має вислати латинському парохові, щоб і той вписав до своїх метричальних книг.

Давній звичай української Церкви не дозволяє уділювати Таїни хрещення в приватному домі. Замойський синод облегшує ту заборону таким чином, що дозволяє в деяких випадках хрестити дітей у приватних домах, а саме, коли церква с дуже далеко віддалена від дому народження, коли с гостра зима і дитина могла б в дорозі до церкви простудитися і коли на це дасть оправдану згоду парох.⁴⁹

При хрещенні треба двох хресних родичів — чоловіка і жінки, які мають бути духовними отцем і матір'ю. Вони повинні бути добрыми і чесними християнами, добре знати правди віри, бо вони мають обов'язок навчати тих правд віри дитину і пильнувати, щоб вона не пішла на злі дороги. Хресними родичами можуть бути тільки католики. Не можуть ними бути сретики, невіруючі, православні, викляті з Церкви, публичні грішники, чимнебудь обеславлені, умово хворі і малолітні.⁵⁰ Коли приходить до церкви більше кумів, до метричальних книг вписується тільки тих, що приймають дитину при хрещенні водою. Вони мають супроти дитини обов'язки, щоб

⁴⁷ • Baptizatur servus Dei N. in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti Amen •. *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 1.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Хрустчевич подає вік малолітніх дівчат до 12, а хлопців до 14 літ.

вона була добре вихована і тільки вони затягають духове споріднення з дитиною. При хрещенні оліву має посвячувати парох і мати готовий запас оліви на довший час. Якщо б декан зауважив, що парох легковажить собі той розпорядок, має донести до єпископа-ординарія, а єпископ має винуватого священика сувого покарати. Синод каже занехати прадавній звичай східної Церкви і не подавати Святого Причастя немовляті при хрещенні. Однак зауважує, що там, де могло б бути згіршення вірних, треба той звичай продовжувати. По охрещенні дитини парох має записати дитину в метричальні книги після звичаю даної місцевості.⁵¹ На случай перенесення пароха на іншу парохію, він не має права забирати метричальні книги зі собою, але залишає їх в парохії. Якщо б котрий-небудь парох занедбав записувати до книг хрещення, єпископ-ординарій має покарати його грошевими карами. Може додати ще й інші кари, коли буде уважати це за відповідне.

Миропомазання

Тайна миропомазання складається, як усі інші, з матерії і форми. Матерією є Святе Миро, яке єпископ посвячує у Великий Четвер, а формою є слова: « Печать дара Святаго Духа ».⁵² Тому, що давній звичаї є миропомазувати дитину зараз по хрещенні, синод істей звичай анробус. В деяких літургічних книгах (требниках) є дещо інакша форма і могла б позбавити однообразності свящеодійства, а тому синод доручас єпископам поправити форму миропомазання в тих книгах або книги знищити.

Святе Миро посвячують єпископи у Великий Четвер в такій кількості, щоби стало для кожного пароха на цілий рік. По Святе Миро парохи обов'язані особисто явитися в єпископа або, якщо є перешкоди задля віддалі чи інші, єпископи передадуть через деканів. Якщо замішиться дещо Святого Мира з попереднього року, парохи обов'язані його спалити на камені, або на цеглі. Синод повчає, як належить Святе Миро переховувати. Його не вільно переховувати в шклярях, глиняніх або мосяжних начинях, тільки в срібних і цинкових. Переховувати в церкві в достойному місці,

⁵¹ *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 1.

⁵² « Sacramentum Confirmationis a Christo Domino institutum, quod Parochi in Orientali Ecclesia extraordinario iure, et delegata ab Episcopo facultate, ex Apostolicae Sedi dispensatione statim post Baptismum administrare solent ». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 2.

ніколи в приватному домі. На винадок злегко важкення того розпорядку, єпископ-ординарій мав накласти на пароха грошеву або іншу кару, яку уважатиме за відновіднє.

Евхаристія

Святу Літургію синод поручав відправляти на пшеничному квашеному хлібі і вині з винограду. Хліба до Божественної Літургії не дозволялося купувати. Його треба випікати в домі священика з чистої пшеничної муки без домішок. Вино має бути з чистого винограду, незіпсоване і без яких-небудь домішок. Освячення мас відбувається в богослужбовій мові. Мимо того, що сказано про богослужбову мову, синод подає формулювання освячення в мові латинській: «*Hoc est corpus meum quod pro vobis frangitur*», «*Hic est sanguis meus novi Testamenti, qui pro vobis et pro multis in remissionem peccatorum effunditur*».

Православна Церква з давніх часів практикувала звичай, що в час Служби Божої архиєрей чи священик освячував тільки Агнця, залишаючи поставлені на дискосі частини неосвяченими. В час Проскомидії Східна Церква велить класти Агнця як символ Христа Спасителя, а крім Агнця частини — в честь Пресвятої Богородиці, в честь святих Східної Церкви, які символізують дев'ять небесних хорів, за ієрархію, за живих і померлих і за тих, кого священослужитель хоче пом'янути. Синод постановив, що освячується не тільки Агнець, але також і частині, які зложенні на дискосі. Все ж таки Синод лишає вільну волю священослужителеві і він, як не хоче освячувати частині, не мусить.

Синод заборонив умовно уділяти Святе Причастя дітям, які прийняли Таїну хрещення й миропомазання. Цей звичай українська Церква практикувала з давніх часів. В перших віках християнства, в час Йорданських Свят, Різдва Господнього й Воскресення відбувалося хрещення катехуменів і миропомазання, а по тих двох святих Таїнах подавано їм в час Божественної Літургії святе Причастя. Звичай подавання Святого Причастя по хрещені й миропомазанні задержався в нашій Церкві ще в часів прийняття християнства. Замойський Синод каже подавати дітям Святе Причастя аж по сповіді, коли дитина відізна вживати разум і зможе розрізнати звичайний хліб від освяченого.

Був ще один звичай в українській Церкві. У Великий Четвер священослужитель насичував частину Агнця пресвятою Кров'ю Го-

сподицю, висушував, а потім молов і спорошковував його, щоб па винадок недуги когось з поміж вірних можна було запричащати. Цей звичай Синод також усважив. Забороняє сушити і молоти Агнця, а для хворих веліть освячувати засушенні частини і переховувати їх у кивоті. Освячені частини для переховування мають бути зміновані що вісім або що п'ятнадцять днів.⁵³ Як хто не буде за підбаченням відповісти за цю постанову, Синод веліть його тільки покарати.

Відносно постепення Пресвятої Евхаристії хворим Синод поручас, щоб тоді, коли хворий мешкає недалеко від церкви, священик був одягнений в церковні ризи і ніс Пресвяту Евхаристію в супроводі засвічених свічок. Якщо ж хворий мешкає даліше від церкви, священик може приносити йому Пресвяту Евхаристію приватно, в окремій дарохранительниці, срібній або цинковій.⁵⁴ Також Синод постановляє, щоби Пресвята Евхаристія була зберігана в Ківоті, в срібній або цинковій дарохранительниці. Нехай душпастирі відмовляють Святого Причастя православним (в оригіналі — есхізматикам), екскомунікованім і публичним грішникам. Зате можна давати Святе Причастя грішникам, яких гріхи в тайні і священик знає їх зі сповіді.

Богослуження

Синод впровадив багато змін і новостей до Божественної Літургії. Синод стверджує, що Божественна Літургія у східніх Церквах відбувається на квашеному хлібі, хоч Святі Таїни є однаково дійсні, як на квашеному, так і на прісному хлібі. Все ж таки священики східного обряду мають обов'язок уживати до Святої Літургії квашеного хліба, а на прісному їм відправляти недозволено так, як латинським священикам недозволено правити на квашеному. Синод забороняє священикам посыпати до латинських костелів освячені частини, якими латинські священики досі причащали українців католиків у своїх костелах. Ця постанова обов'язує під сувереною карою.⁵⁵ Синод не дозволяє відправляти Божественну Літургію в приватних домах, хіба з оправданіх причин священик дістане

⁵³ Ex ordine sublatum esse omnino vult usum, tunc in aliquibus Metropoliae partibus vigentem consecrandi maiorem hostiam in Coena Domini eamque Sanguine Christi imbuendi et conservandi per totum annum ut infirmis distribuatur. E contra, statuit, ut particulae pro infirmis singulis octo vel quindecim diebus renoventur (J. BILANYCH, *Synodus Zamostiana*, Romae 1960).

⁵⁴ J. BILANYCH, *Synodus Zamostiana*, Romae 1960.

⁵⁵ *Syn. Prov. Ruth.*, op. c., tit. 3, § 4.

дозвіл від свого ієрарха. Службу Божу можна відправляти тільки в публичних церквах і молитовицях.⁵⁶

В час проскомидії доливати воду до вина мас тільки той священик, котрий править проскомидію. Вино, до якого додас води, має бути в тій чаші, в якій пізніше є освячення. Влітку він має доливати води в час проскомидії, а зимою перед іжехерувимською піснею. Проскомидію має відправляти в літургічних ризах і в святилищі.

Свята Трапеза має бути накрита трьома льняними покривалами. Під верхнім накриттям має бути антимінс, а на верхньому накритті ілітон, якого всі священики мають уживати. Якщо б хто-небудь з легковажних постаючи Синоду і по проголошенні тих ухвал не придбав накривал на престіл та ілітону, має заплатити 50 флоренів карі. За ті гроші треба придбати покривала й ілітон. Перед Синодом в українській Церкві в час Служби Божої уживалося губки до згортання з дискоса частиць до чаши і витирания дискоса. Синод касує цю давню практику і велить не вживати губки, а згортати роздробленого Агнця до чаши пальцем тому, що є небезпека непошани Пресвятої Євхаристії. Священнослужителі мають згортати Агнця і частині до чаши пальцем, як це роблять латиниці. В чому небезпека непошани, Синод не говорить. Ілітони має прати сам священик, а зужиті передати деканові, а декан єпископові на спалення. Синод постановляє, щоб дотепер практикований звичай доливання теплої води до чаши, т.зв. « теплоти », запечати, не подаючи причини. Синод забороняє приймати більше стипендій на Службу Божі і складати їх в одиу Службу Божу, хочби ті жертви були навіть малі. Дотогочасні практики були такі, що вірні давали жертви священикові на молитви. Священики відправляли богослугення в іх намірених в загальному і не призначали ті богослуження на поодинокі намірених жертводавців.

Синод постановляє, щоб за кожну жертву священик відслужував одну Службу Божу, згідно з бажанням жертводавця. Також забороняє вимагати від жертводавця більшої жертви та торгуватися, немов за якусь матеріальну річ.⁵⁷ В час великого входу, коли священик переносить з трапези предложені дари до освячення на

⁵⁶ 581 canon Synodi Laodiceni et Concilii Tridentini, sess. 22, Decret. de evit. in celebr. Miss. Див. *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 4.

⁵⁷ « Caveant autem, ne de stipendio Missarum ita licitari videantur ac si de re quapiam prophana ageretur, sciantque voluntarias esse Fidelium religiosas oblationes, non terum Divinarum pretium ». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 4.

Святий Престіл, синод не дозволяє, щоб вірні робили поклони або клякали.⁵⁸

Синод уважає, що ті доземні поклони і клякання походять від Служби напередосвяченіх дарів, яка відправляється у великий піст. В час перенесення напередосвяченіх дарів з трапези предложення на Престіл, люди клякають і роблять доземні поклони.

Щоби мати контроль над подорожніми священиками, які хотіли би служити Божественну Літургію в чужій церкві, паказує Синод, що вони мають виказатися свідоцтвом від свого єпископа. Це на те, що вони с дійсно священиками і не мають пілякої провини. Свідоцтво (целебрет) від єпископа не може бути старше, як один рік. Синод покликується на постанови Тридентського собору, який виніс ті самі постанови. (Сесія 2; рівноож Людикійський собор, канон 14 і Халкедонський, канон 13). Ці Собори також постановлюють, що жаден священик, чи то ві світського чи монашого клиру, не може в чужій епархії служити Службу Божу без посвідки від свого єпископа. В посвідці мас бути сказано, що він с в добрих стосунках з Церквою і мас право служити. Якщо б єпископи злегковажили цю постанову і занедбали видавать такі посвідки тим священикам, які мають відбувати якунебудь службу чи місію в інших епархіях, будуть також покарані.

Синод постановляє, щоби парохіяльні Служби Божі все відбувалися в означеній годині, а священик, який відправляє Службу

⁵⁸ «...cum nempe durante magno ingressu, quando dona nondum consecrata e parvo altari seu "prothescos" in principale transferuntur, populus prostrationes in terram facere soleret, Synodus, et iure quidem, ob idololatriæ periculum easdem omittendas praecepit sacerdotesque ad populo rationes opportune explicandas obligat ». J. BILANUCH, *Synodus Zamostiana*, p. 61.

В Карпатах і в підгірських околицях задержався був звичай, що жертводавці робили в час малого і великого входу доземний поклон, куди священик мас входити. На малому вході, як і на великому священик переступав жертводавця, а часто і його родину, з євангелісм, а на великому вході з дарами. Робили це в глибокій покорі з тою вірою, що священик несучи Святе Євангеліє так впливє на жертводавця, що євангельська наука стане фундаментом його життя, а він, тим самим ліпшим християнином.

Подібна річ мається в час великого входу. Приготовані дари, хліб і вино до освячення будуть мати ще більший вплив на усовершення життя. Навіть в час жертвування на Службу Божу жертводавці домовлялися зі священиком, щоб Служба Божа була з «малим» згл. «великим преступленієм».

Беручи приклад від жертводавців, деякі побожні учасники богослужень і собі робили доземний поклон (або клякали оподалік від священика) з тою вірою, що і на них зійде якась частина Божої благодаті і будуть мати більше користі для своїх душ, коли прилюдно покажуть свою віру.

Божу, щоб від півночі здержалася від їди і напитку і щоб Служби Божі все кінчилися перед обідом, крім Навечеря Різдва Господнього і Богоявлення, коли Божественна Літургія св. Василія Великого враз з вечірнею може відправлятися пополудні.

Покаяння

Як кожна св. Таїна складається з матерії і форми, так і св. Таїна покаяння має ці два елементи. Формою Таїни покаяння є слова священика-сповідника: « Раэрішаю тя от всіх гріхов твоих », однак належить задержувати їй ті молитви, які нопредждають або закінчують форму розрішення.⁵⁹

Матерія міститься в розташованій покутника, а іменно в жалю за гріхи, виявлені гріхів і доброму намірі відправити покуту. Синод стверджує, що вірні рідко приступають до сповіді тому, що був звичай перед сповідлю три доби постити, щоб гідно приготовитися до сповіді, а в додатку священик-сповідник накладав на калпиника тяжку покуту. Синод висловлюється про тридневний піст похвальною, але завважує, що він не є коечним, і можна приступати до Таїни покаяння без того посту.⁶⁰ Щодо давніх номокаонів, які кажуть накладати великі і тяжкі покути, Синод уважає, що покути мають бути пропорційні до провини пенітента. За малі провини нехай сповідники накладають малі і легкі покути, а за тяжкі провини більші і тяжкі.

За давнім східцім звичаєм Синод поручав відбувати три рази до року Таїну покаяння: Великодню сповідь наказув під карою екскомуїки.⁶¹ Зокрема напоминає священиків, щоб частіше сповідалися і тим давали добрий приклад вірним. Як хтось з них був би обтяженіший тяжким гріхом, нехай висповідається, бо з гріхом не може відправити Службу Божу, ані уділяти інших Таїн. Якщо задля оправданих причин не може висповідатися, нехай збудить совершенній жаль і тоді може правити Службу Божу і уділяти інші Таїни, але під умовою, що при найближчій нагоді висповідається.

⁵⁹ « Ego te abservo ab omnibus peccatis tuis ». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 5.

⁶⁰ « Ne fideles praevia corporis castigatione deterriti ab hoc Sacramento suscipiendo abstineant; sciant, ieunium quamquam laudabile sit, non esse necessario praemittendum ad integratatem Confessionis ». *Ibidem*.

⁶¹ GOAR JAC, *Euchologion sive rituale Graecorum*, Lutetiae Parisiorum 1647, p. 207.

Синод приказує задержувати Тайну сповіді в великому секреті. Хто зломив би Тайну сповіді, буде позбавлений священичого уряду і замкнений до монастиря на досмертну покуту.⁶² Сповідники мають сповідати неінтентів поодиноку так, щоб один не чув провини другого. Сновідати уповажнені тільки ті священики, які займають уряди парохів, або ті, які мають уповажнення від своїх єпископів-ординаріїв. Хто не придержувався б того розпорядку, буде екскомунікований.⁶³

Єпископи-ординарії нехай зарезервують собі розрішення від деяких гріхів, коли уважатимуть це конечним. Зарезервовані гріхи сповідники мають мати списані, щоб не забути і не розрішували тих гріхів, до яких не мають права.

Маслосвяття або Єлеопомазання

Синод зреформував обряд Таїни маслосвяття: поробив багато змін і доручив тих змін придержуватися. В цій Таїні залишається давній звичай, що оливу, яка представляє далішу матерію, благословляє священик перед помазанням хворого. Якщо в одному домі треба уділити більше особам маслосвяття, вільно помазувати їх тою самою оливою, що вже раз її посвятив і не потребує посвячувати окремо для кожного хворого. Форма маслосвяття залишається та сама, що була в ужитті до того часу в єхдій Церкві, а саме:

« Отче святий, Врачу небесний душам і тілом, пославий единородного Сина Твостго, Господа нашого Ісуса Христя, ісцілюючаго всякий недуг і от смерти ізбавляющаго, ісціли помазаніем сим раба твостго (рабу твою) /ім'ярек/ от всякия душевиня і тілесния болізни, сюжке обдергитеся, і оживотвори сго (ю) благодатию Христя Твостго, молитвами пре-святия Владичиці нашої Богородиці і Приснодіви Марії, і всіх святих Твоїх; яко ти еси істочник всякого ісціленя, Боже наш, і Тобі славу возеслаєм с единородним ти Сином і с присносущним ти Духом, иши і присно і во віки віков. Амінь.⁶⁴

Ця форма маслосвяття взята з грецького евхологіона з тим, що деякі молитви до ангелів, животворящого хреста, дванадцятьох

⁶² *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 5.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 6.

апостолів і ін. пропущено.⁶⁵ В Требнику Петра Могили ті молитви також пропущені.⁶⁶

Синод не зносить давнього звичаю, що маслосвяття мають уділити сім, а припаміненіє три священики, але постановляє, що, як не можна легко дістати сімох або й трьох священиків, тоді й один може уділити маслосвяття.⁶⁷ Тому, що обряд цієї Тайни є довгий, особливо тоді, як її уділює сімох священиків, Синод поручаб скоротити, бо і в латинській Церкві цей обряд скорочено. Доручається пропустити довгі молитви, читання апостола і евангелія, і в наглому випадку мати скорочений обряд, щоб хворий часом не вмер в час довгого обряду.

Священики повинні почуваюти вірних, що Тайна маслосвяття — це не приготування до смерті, але до здоров'я. Ця Тайна виaproшує в Бога здоров'я душі і тіла. У випадку смерті душа хворого по уділенні маслосвяття, є очищена і вільна від провин, але її тіло може виздоровіти за молитвами священика, якщо це буде для більшої Божої слави і пожитку хворого.⁶⁸

Священство

Ця Тайна, на підставі постанов, багато дечого вносить нового в Українську Католицьку Церкву. Синод касує форму свяченів, що є в Требнику Петра Могили і якої деякі українські ієрархи вживають в час свяченів на читця, і півця. При свяченії на читця і півця приписує Синод таку форму:

« Господи, Боже, Вседержителю, ізбери раба Твого сего /ім'ярек/ і освяти его і сподоби со всякою премудростю і разумом божественних Твоих словес поученіс і чтеніс творити, соблюдая его в непорочім житті: милостію і щедротами і чловіколюбієм єдинородного Сина Твого, с инимже благословен еси со пресвятым, благим і животворящим Твоим Духом інші і присно і во віки віков, амінь ».

Для піддияконату ось таку:

« Господи, Боже наш, іже єдинім і тім же святым Духом роздаяй коємуждо, іхже ізбра, Своя дари: іже чини раз-

⁶⁵ J. GOAR, *Euchologium Graecorum*, Venetiis 1730, p.

⁶⁶ ПЕТРО МОГИЛА, *Евхологіон альбо Молитвослов, іли Требник*, Київ 1646, ст. 445.

⁶⁷ *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 6.

⁶⁸ *Ibidem*.

личиня Церкви своєї дарувавши і степені служебнія на служенніс святим Твоим і нетлінним Тайнам разицтвення в іней уставившій: Іже Своїм иезреченим предувіднісм і сего раба Твого /ім'ярек/ достойна бити служити святій Церкві Твоя предуставившій: Сам Владико, беззазорна соблюди сго во всем і дають сму любити благолініс дому Твого і предстоїти дверем церкве святия Твося, вкигати світилищник жилища слави Твося: і насади сго в святій Церкві Твоя, яко маслину плодовиту, иходи посѧща правди, і совершена покажи раба Своего во время пришествія Твого благоугодивших Ти воздаянія восприяти імуща: яко Твос сесть царство і сила і слава, Отца і Сина і святаго Духа, ини і присно і во віки віков, Амінь ».

Форму дияконату і пресвітерату Синод залишає давнію:

« Божественная благодать, іже всегда немощная ісціляющая і недоставная ісполняющая, поставляет благоговійного поддиякона (ім'ярек) в дияконство, [а як на пресвітера, тоді: диякона (ім'ярек) в пресвітерство], помолімся убо о нем, да прийдет на нь благодать пресвятаго Духа.⁶⁹

Синод постановляє, що ніякий епископ не може висвічувати для себе священика на терені чужої епархії, а навіть на нейтральному терені. Якщо б якийнебудь епископ злегковажив собі цю постанову, тоді тим самим тратить права, які епископові прислуговують (супенза), а висвячений священик так само тратить права священика (с супендації). Обидва не тратять своїх властей тоді, коли ординарій місця дасть на те дозвіл. Так само і в своїй епархії не дозволяє Синод висвічувати когонебудь, що належить до чужої епархії, хіба що кандидат до свяченъ відпущений зі своєї епархії і має відпускний лист від свого епископа.⁷⁰

Синод поручас настоятелям монастирів, щоб вони видавали відпушкі листи кандидатам до свяченъ, адресовані до тих епископів, що на їх терені збудовани монастирі, в которых живуть кандидати до свяченъ. У випадку, коли епископа немає в епархії, тоді можна заадресувати відпушкій лист до котогонебудь епископа. Епископ, що має висвічувати монаха на священика, обов'язаний перевести в ним іспит з науки пасторальної і моральної. Щоби забезпечити

⁶⁹ *Syn. Prov. Ruth.*, p. 80-81.

⁷⁰ *Ibidem*.

свяченство перед інгідними кандидатами, які не надаються до священної служби, Синод постановляє, щоб кожний кандидат перед священниками відбув докладний іспит перед назначеними екзамінаторами, богословом і офіціялом. Екзамінаторами мають бути досвідчені й ознайомлені з богословськими науками священики. Їх осідок має бути завжди при катедральному храмі і вони мають скласти присягу, що будуть вірою виконувати свій уряд. Екзамінатори мають сконтрлювати вік кандидата, його характер, освіту і віру.

Перед Синодом був в українській Церкві такий звичай, що єпископ засяяв інформації про кандидата від його пароха. Цей звичай Синод доповнило і поручав придерживатися постанов Тридентського Собору.⁷¹

Кандидат до свячення має зголосити свою кандидатуру щонайменше два місяці перед священнями у свого іпротопресвітера, а той має повідомити єпископа або офіціяла. Якщо єпископ дасть свою згоду, то повідомляє пароха кандидата, щоб проголосив в церкві про свячення. Інформації, які парох має про кандидата, треба відіслати єпископові на письмі. Перед священнями має відбутися іспит про життя і характер кандидата, а потім другий перед самим єпископом зі знання про Святі Тайни і їхню адміністрацію. Також єпископ звертатиме увагу на інші богословські науки та провадження парохії, щоб упевнитися, чи кандидат буде здібний повнити парохіальні обов'язки. Якщо б єпископ допустив до свячення когось з браком освіти або із злим характером, має бути на один рік позбавлений єпископського уряду, а висвяченій звільнений від свячення впродовж так довгого часу, аж доповнить свою освіту або направить хиби характеру.⁷² Синод ставить також домагання, щоби кандидат до свячення щонайменше шість тижнів мешкав при катедрі єпископа. В тому часі він обов'язаний відбути десятиднівні духовні вправи у відокремленому місці, а провідник реколекцій має письменно повідомити про це єпископа. Якщо кандидат не відбуде

⁷¹ «Examinatores autem diligenter investigent, ut expendant genus, personam, aetatem, et fidem Ordinandorum, quorum honestas, ac probitas, quamquam in Orientali Ecclesia comprobata esse deberet testimonio Confessarii: Tamen Sancta Synodus, si huiusmodi consuetudo alicubi vigeat, eam abrogandam omnino censuit, Sacrosque Concilii Tridentini Canones ad hanc rem pertinentes ubique observari iubet ». *Syn. Prov. Ruth.*, p. 80-81.

⁷² « Si quis autem vel illiteratum, vel pravis moribus imbutum ad Ordines promoverit, suspensus sit ab Ordinum collatione per annum: indigne vero promotus Ordinem sibi collatum exercere nequaquam possit, quo usque sufficienter eruditus non fuerit, aut sese correxerit ». *Ibid.*

духовних вирав і не дістane посвідчення, не може бути допущений до ієнитів і до свяченъ. Синод змінив давню практику і впроваджує перерви між свяченнями піддияконату і дияконату, як рівною між дияконатом і пресвітератом найменше 10 днів. Давніше в українській Церкві всі свячення відбувалися в одному дні.

Синод вимагає від кандидатів на священників відповідного титулу на утримання. Цей титул у формі мастику, чи вміlosti піднесе гідність священника в очах вірних і священик не буде мусіти займатися такою працею, яка не була б сумісною з його священичим званням. Також Синод забороняє висвячувати двох священників на одну парохію з однаковими правами. Якщо парохія потребуватиме більшої обслуги, тоді єпископ може висвячувати для парохії, крім пароха, ще й суперінгера з тим застереженням, що парохія мусить дати обідом священникам утримання.⁷³

Синод перестерігає єпископів, щоб вони не висвячували на священників тих, які зобов'язані до папиції.⁷⁴ Можна їх висвячувати у виїмкових випадках, коли виявляється винятково здібними, визначного характеру тощо. Якщо б анафорою відповідний кандидат до свяченъ «з папицізацією перешкодою», єпископ міг би аж тоді його висвятити, коли той предложить посвідчення, що одержав звільнення (і його потомство) від папицізмів робіт, тобто від кріпацтва. Ту посвідку звільнення треба скласти в городських актах восьміства, або ж повіту, з якого походить звільнений.

Єпископська канцелярія має мати книгу свяченъ і кандидатів вписувати до неї. Якщо б хтось з кандидатів просив православного єпископа про свячення (в оригіналі-схізматицького), такого кандидата треба раз на все сунендувати і до свяченъ не допустити.

Єпископам не дозволено висвячувати православного (в оригіналі-схізматицького) кандидата, хіба що виречеться «схізми» і складе визнання віри, яке Синод прийняв.

Синод вираховує перешкоди до свяченъ, а саме: неправого

⁷³ «Quia monstruosum est, quod una Ecclesia plures habeat Rectores, sicut plures maritos una uxor; inhibet propterea Sancta Synodus, ne plures ad unam Ecclesiam ordinentur, nisi vel qua Coadiutores, supposito consensu Coadiuti, ac necessitate Ecclesiae, vel qua Vicarii pro arbitrio Episcopi, ubi ita numerosus est populus, ut Divinis peragendis Parochus non sufficiat atque proventus Ecclesiae sunt adeo pingues, ut iis etiam Vicariis commodo sustentari possit ». *Syn. Prov. Ruth.*

⁷⁴ «Quamquam in iis, qui ad Clerum assumi debent, non genus inspiciendum, sed dignitas, et habilitas examinanda sit; Praestaret tamen, ut ex servis glebae, sive subditis, vel nunquam, vel raro eligentur ». *Syn. Prov. Ruth.*

ложа, тих, що не мають віку, неофітів, двоженців, тих, що мають здеформований вигляд, фізично уломних, публично відомих злочинців, публично знеславлених, відлучених від Церкви і сусpenдованіх, екскомунікованих, розбійників, корчмарів, неосвічених, наложових п'яниць і жириців, шахраїв, інтергантів, донощиків та інших, що походять з таких родин, які противляться церковним канонам і є перешкодою у виконуванні священичих обов'язків.⁷⁵ Також забороняє Синод святити тих, що на них тяжить якась канонічна перешкода, із заувагою, що від деяких канонічних перешкод можна у釐ити розрішення і до свячення кандидата допустити, а в деяких випадках перешкода сама може проминути. Ці перешкоди прийняв Тридентський Собор і завів їх до корпусу законів латинської Церкви, а синод замойський живіцем їх перейняв і проголосив їх у своїх постановах. З вирахуванням перешкод пресвітерських свяченів бачимо, що латинська Церква стояла в тому часі не багато краще, як українська. Між вірними нашої Церкви не було таких великих злочинців, яких згадує Тридентський собор.

Подружжя

Синод навчав, що уділовання Таїни подружжя в Київській Митрополії пічим не різиниться від уділовання існі Таїни в латинській Церкві, а римський декрет « Tametsi » наказує саме це практикувати.

Яка практика Таїни подружжя була в українській Церкві від початку християнства, не відомо. Знаходимо тільки рідкі відомості, що подружжя благословив священик. В катехизмі Київської Митрополії, що його приписують Лаврентієві Зизанієві, сказано, що подружжя благословить священик і навчав супругів.⁷⁶ В Требнику Петра Могили сказано, що подружжя свободно заключають

⁷⁵ « Noverint vero universi, illegitimos, aetatem a Sancto Tridentino Concilio praescriptam non habentes, Neophitos, bigamos, insigniter deforms, corpore viatiatos, morbo comitali laborantes, criminosos, infames, usurarios manifestos, suspensos, interdictos, excommunicatos, latrones, caupones, rudes et ignaros, gulae et ebrietati debitos, peregrinos et ignotos, obligatos ratiowiniis publicis, neque eos, qui saepe exercuerunt, aut aliquem denuntiarunt sequunta poena, vel mutilatione, alienos id genus quibuscumque Canonis impedimentis irretitos, et obnoxios ad Sacros Ordines admittendos non esse ». *Ibidem*.

⁷⁶ *Труды Киевской Духовной Академии*, III, 1898, стор. 285-286.

чоловік і жінка, і перед священиком прирікають, що будуть спільно жити.⁷⁷

Перед Замойським синодом відбувалися синоди часткового значення під проводом великого реформатора Йосифа Всевіміна Рутського, Київського митрополита. Один такий синод відбувся 1619 р., а другий в Кобрині 1626 р. Обидва займалися поточними справами, а св. Таїні ніхто не порушував. Значить, не було потреби на нововведення. Аж Замойський синод, щоб надати однообразності нашій Церкві і наблизити її до латинської, зачав впроваджувати зміни, беручи в основу постанови Тридентського Собору. Латинська Церква змін потребувала, бо була послаблена протестантизмом. А треба тімити, що протестантизм різного кольору, підвищував вчення католицької Церкви, піддавав під сумнів св. Таїнні і латинська Церква, рятуючи загрожену дисципліну, мусіла перевести на Тридентському Соборі суворі постанови. Замойський же синод підтягнув і нашу Церкву під тридентські рішення. Щоправда, загальні правила, які наша Церква практикувала, залишилися, бо її латинська їх практикує. Наведемо загальні постанови. Перед тим, заки священик звінчав молодих, мас перевести з іншими передвінчальні донити, щоб упевнитися, чи нема яких нерепої. Якщо б одна сторона була вже передтим одружена, обов'язана предложити посвідку смерті свого непереднього подруга чи подруги. Якщо б було не можливо предложить таку посвідку, тоді треба було допитати свідків або іншими способами дізнатися про смерть подруги. Епископ місця повинен дати згоду щодо цього подружжя на письмі. Синод наяв час, що заключене подружжя є нерозривне аж до смерті котрого не буде із подругів. До Замойського Синоду, під впливом навчання грецької Церкви, був такий звичай, що коли подруги не живуть зі собою сім літ, тоді подружжя уважалося недійсним, і кожне з подругів могло заключити нове подружжя.⁷⁸

Перед заключенням подружжя, священик мас обов'язок виголосити в церкві оповіді. Заки буде іх голосити, мас перевести передвінчальні донити, щоб довідатися про вільний стан подругів. Синод застерігає епископам право видавати посвідчення про вільний стан подругів, коли вони походять з різних епархій. Щоби

⁷⁷ Петро Могила, *Евхологіонъ альбо Молитвъ словъ или Требникъ*, Київ 1646, стор. 359.

⁷⁸ «Ettorem illum inter rudiores etiam Parochos fere communem, qui post discessum unius Coniugis, et per totum septennium non commorantis, liberum sit alteri nubere, caveant, detestantur ». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 8.

не допустити до подружжя таких, що були вже передтим одружениі і походять з іншої місцевості, парохії чи епархії, Синод поручас священикам перевести до піти свідків про вільний стан хлопця чи дівчини, а як з іншої епархії, вимагається посвідки від даного єпископа. Якщо одні з новоженців походить з іншої країни, і не можливо представити посвідки від єпископа, тоді парох місця заприєгне молодого чи молоду, що він чи вона є вільного стану і немає піляків перенон щодо подружжя. В передвінчальних донітах парох має сконтрлювати релігійне знання новоженців. Вони повинні знати молитву Господню «Отче наш», «Богородице Діво», «Вірую», десять заповідей Божих, сім гріхів головних і щість правд віри. Перед вінчанням обидвос подруги мають обов'язок приступити до сповіді, як величез давній звичай.

Щоби вінчання було дійсним, треба, щоб новоженці мали добру волю заключити подружжя, без примусу.⁷⁹ Синод забороняє батькам, опікунам, панам, що в іх маєтностях воїни роблять панщину, якнебудь примушувати до заключування подружжя. Якщо би парох зінав щонебудь про силуване подружжя, не має права виголошувати оповідей. Тому, хто злегковажив би цю постанову, Синод загрожує церковними карами.

Оповіді мають відбуватися впродовж трьох святкових днів в час, коли люди приходять на богослуження. Коли молодята походять з двох різних парохій, оповіді мають бути виголошувані в обидвох парохіях. Перед вінчанням треба предложить посвідку парохові, який вінчаче, що оповіді були виголошенні і не викрито піляків перенон. Коли новоженці короткий час мешкають в парохії і тяжко щонебудь довідатися про них, треба виголошувати передвінчальні оповіді в тих парохіях, в яких вони проживали давніше.⁸⁰

Вінчання має відбуватися в церкві. У випадках може також відбуватися в приватних домах, але тільки за згодою єпископа-ординарія.⁸¹ Коли наречені прийдуть до церкви, парох має кожного зокрема запитатися, чи вони заключують вінчання

⁷⁹ * Cum autem liber, et plenus consensus ad Matrimonium potissime geritur. *Syn. Prov. Ruth.*, *Ibidem*.

⁸⁰ * Ut autem Parochus melius innotescat, an haec, vel alia huiusmodi matrimonium contrahendum impedian, non audeat assistere, ac sponsos copulare, nisi tribus denuntiationibus, in Ecclesia Parochiali, inter Missarum solemnia praemissis tribus continuis festivis diebus *. *Syn. Prov. Ruth.*, *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*, tit. 3, § 8.

добровільно і без примусу. Коли вони добровільно входять в подружий стан, тоді парох обов'язаний повітити їх про подружні обов'язки та про те, що подружжя с перозривне аж до смерті одного з них. Даліше, має їх напімнути, щоб були одине одному вірні та старалися добре виховати своїх дітей. По вінчанні парох має винесати в книгу вінчань їх імена і прізвища, дати народження, імена і прізвища свідків. Якщо був дозвілє єпископа новінчати їх вдома або, якщо вони були авільні від одної чи більше оповідей, має це також винесати в метрикальну книгу, а також виразно підписати себе і дату, коли вінчання відбулося.⁸²

Щоб усі парохи прийняли і виконували єпіодальний постанови відносно вінчання, Синод загрожує їм ось такими карами:

1) За благословення подружжя, яке мало якінебудь переношні відомі парохом, Синод загрожує позбавленням його бенефіції, суспінденсією від уряду і карою в'язниці та іншими карами.

2) За уділення церковного благословення без оголошення оновідей Синод грозить позбавленням бенефіції і суспінзою на протяг трьох літ.

3) Коли парох злегковажить приписи Синоду відносно вдівців чи вдовиць, які хочуть побратися, Синод позбавляє його бенефіції.

4) Коли парох забуде винесати до книги вінчань імена новожениць, свідків, дату і все інше, має його єпископ покарати так, як уважає за відповідне.⁸³ Синод передбачав також суворі кари для тих священиків, які забажали б одружитися по припиненні срійських свяченської або одружитися вдруге, після смерті першої жінки. Той священик має бути позбавлений св. Причастя, служения Святої Літургії. Крім того він має бути ув'язнений та покараний ще й іншими карами аж поки не відречеться жінки. Також застосовано санкції до світських людей, які схотіли би брати в опіку такого священика. Синод поручас їх судовим допитам за те, що легковажать собі церковні правила.

Синод передбачав, що люди, заангажовані в державних урядах і які привикли до давніх форм при заключуванні подружжя, можуть легковажити єпіодальні приписи. Тому напоминає їх, щоб заховували постанови, бо захованням їх придбають багато добра для своєї душі.

⁸² Ibidem.

⁸³ Ibidem.

Духовенство

Синодові дуже замежало на тому, щоби синодальні постанови були уведені в життя Церкви і щоби духовенство їх прийняло та впроваджувало в життя, як тільки Апостольський Престіл їх aprobus. Синод звертає баччу увагу на організацію церковної ієрархії і духовенства, видас ці постанови також на те, щоби здисциплінувати все духовенство та піднести його освіту. Зачинає Синод від голови Церкви, митрополита.⁸⁴

Митрополит: Коли б забракло єпископа в котрій не буде епархії, цілу управу адміністрації перебирає митрополит. Якщо сам митрополит не всілі зайнятися адміністрацією опорожненої епархії, має передати її адміністрацію єпископові, якого єпархія сусідує з опорожненою. Він має опікуватися всіми справами епархії, духовними і матеріальними. На випадок опорожнення митрополії, її адмініструванням має зайнятися полоцький архиєпископ, найближчий до митрополії, і має цю адмініструвати аж до назначення адміністратора, якого потвердить Апостольський Престіл. Якщо митрополит адмініструував би вже якоюсь єпархію, тоді опорожненою єпархію має зайнятися тої єпископом, що його єпархія лежить найближче до опорожненої. Кожний єпископ, що адмініструє чужою єпархію, має здати докладний звіт з адміністрації тому єпископові, який буде номінований на опорожнену єпархію. Єпископів-помічників Синод в нічому не зобов'язує, а всю вагу кладе на митрополита.

Єпископи: Єпископи є головами єпархій. Вони мають до диспозиції деканів (протопресвітерів) і парохів, і в їхніх руках спочиває вся управа. Тому Синод присвячує єпископам пильну увагу. Бувало й таке, що єпархії та інші церковні уряди купували собі за гроши або за протекцію в польського короля світські люди, займали місця єпископів, а за якийсь час приймали свячення.⁸⁵ Очевидно, такі кандидати на єпископів, не могли займатися духовними справами, бо духовні справи їх не цікавили. Їх інтересували матеріальні добра, якими вони адміністрували, а Церква на тому

⁸⁴ «Metropolita... in hoc autem potissimum incumbet, ut decreta huius Synodi obseruentur in tota Provincia, eaque de causa, et post necessarium Sanctae Sedis approbationem, statim Suffraganeis innotescant, et in tota Provincia promulgentur». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 5.

⁸⁵ JULIAN PELESCH, *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*, II Band, Wien 1880, s. 475. Диви А.С. Петрушевич, *Свідчна Галицко-Русская Льтопись*, 1700-1772 г. Львов 1896 ст. 5, 48-50; *Архив Юго-Западной Россіи*, ч. I, т. IV, ч. 52.

лише терпіла. Синод слухио присвячус таку увагу духовенству і кваліфікаціям кандидатів на єпископів. Синод постановляє, що кандидатами на єпископів можуть бути тільки монахи.⁸⁶ З білого клиру, тобто з поміж світських священиків може бути єпископом тільки той, кого апробус Апостольський Престіл. Коли єпископ отримає хіротонію, обов'язаний резидувати в єпископському домі. Одиноко смоленського архієпископа Синод звільняє від резиденції в єпископському домі, тому що ця резиденція знаходилася тоді в руках православних. У Великий Піст кожний єпископ має обов'язок служити богослужіння у своїй катедральній церкві. Так само в час Великодніх свят має служити всі богослужіння в катедрі. Смоленський архієпископ має іх служити в Густинському монастирі.

Щоби вдержати дисципліну в митрополії, Синод уважає коначним впровадити кари для духовенства. За тяжкі проступки по-ручас перевести судову процедуру, а коли треба буде покарати, то треба це робити уміркованим способом. Забороняє єпископам бути священиків, бо ця кара не відповідає священичій гідності.⁸⁷ За більші проступки загрожує корою в'язниці.

Синод звертається до колегій, які опікувалися духовенством, щоб не брали в захист таких духовників, які чимнебудь провиняються проти церковного закону, бо тимсамим воши робили б насильство над духовною владою. В противному випадку, проти таких захисників треба буде вимагати судового доходження. Якщо б священик чимнебудь провинився у своїй епархії та, боячись відповідальності, втік до іншої, таких утікачів належить відставляти до властивої йому епархії, де він провинився. Якщо б котрийнебудь єпископ брав такого випуватця в опіку або обдаровував його парохією у своїй епархії, підлягає інтердиктові і позбавленню єпископського уряду.

Для кращого справування єпископського уряду, кожний єпископ має вибрати собі з-поміж священиків офіціяла і богослова. Богослов має відзначатися знанням богословських наук, бистрою думки і вмілістю адмініструвати церковними справами.⁸⁸

⁸⁶ «Sanctae Synodo recte consideranti maturitatem, quae in Episcopis promovendis ex Sacrorum Canonum praescripta adhiberi debet, visum est statuere, ut nemo deinceps, nisi a Sancta Sede dispensationem obtineat, Episcopus esse possit, qui Professionem Religiosam non fecerit». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 6.

⁸⁷ «Episcopi caveant, ut si Pastores non percussores dici velint, a Praesbyterorum flagellatione abstineant». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 6.

⁸⁸ «...iubet Sancta Synodus, ut quilibet Episcopus praeter Officiale, habeat

Кожний єпископ обов'язаний щороку візитувати парохії у своїй епархії, а коли б був якнебудь перешкоджений, мас визначити візитаторів. Як буде неможливо щороку, тоді щодва роки мусить відбувати візитації усіх церков і прилюдних молитовниць, (навіть якщо б вони належали до василіян), церковні братства, колегії, лікарні та інші установи, також цивільні, коли вони мають якнебудь відношення до Церкви. Єпископи мають візитувати також і монастирі, хоч би вони були відіняті з під єпископської юрисдикції, не належали до ніякої іншої конгрегації і коли іх ніхто інший не візитує. Не дозволено єпископові візитувати ті монастирі, які належать до конгрегацій і мають своїх законних візитаторів. Якщо од шести місяців від упімнення єпископа ніхто ті монастирі не схоче візитувати, тоді єпископ має сам іх візитувати. Всі жіночі монастирі також підлягають владі і юрисдикції єпископів і іх мають єпископи візитувати.⁸⁹ За візитації не дозволено єпископам брати ніяких датків, апі подарунків. Тільки багаті парохії мають обов'язок покрити видатки зв'язані з візитаціями. Єпископи повинні брати зі собою тільки таку асисту, яка є потрібна до візитації. Якщо б єпископи або хтонебудь з його асисти брав якнебудь дарунки, мають бути покарані: єпископ позбавленням єпископського уряду, священники інтердиктом і позбавленням бенефіції, духовні чинки свячень мають бути супендиовані. Світські особи, які з нагоди візитації брали б дарунки, попадають у клятву. Для всіх кара на так довгий час, доки вони не звернуть подвійно те, що взяли. Обов'язок звороту — один місяць часу. Візитатор має мати приготовану книжку з відповідними запитами і вписувати в неї всі дані зожної візитації, а в парохії належить лишити відпис візитаційного протоколу. Також Синод поручас єпископам, щоби в час візитації посвячували ті церкви, які ще не були посвячені.

Щороку в кожній епархії мають відбуватися епархіальни си-

ctiam Theologum eius probitatis, prudentiae, doctrinae virum, quo in rebus ad administrationem sue Ecclesiae pertinentibus Consultore secure uti possit, atque ad id per Metropolitanum compelli debeat ». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 6.

⁸⁹ « Monasteria etiam virorum quamquam alias exempta plene ab Episcopo visitentur, si non sunt in congregationem redacta, nec suos habent Regulares Visitatores; quae autem in Congregationem redacta sunt, Episcopus ne visitet, nisi regulares Visitatores, et Ordinum Capita, quibus id incumbit, post sex menses a motione Episcopi, visitare, corriger, et Regularē observantiam reformare neglexerint; Monialium vero monasteria cum nulla in nostra Ecclesia a Regularibus regantur ab Episcopis visitari eisque plene subesse debeant ». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 6.

ноди. В тих єпархіях, що с розлогі і тяжко збирати духовенство і вірних, Синод поручас розділити наради. В першому році Синод може відбутися в катедрі єпископа, а в інших роках у тих церквах, що с найбільш догідні для з'їзду духовенства. В трьох роках Синод повинен бути закінчений.⁹⁰ По смерті папи Римського, в кожній церкві має бути відслужена панахида за його душу. Так само по смерті митрополита мають відслужити панахиду всі єпископи, а по смерті єпископа — всі священики його єпархії.

По смерті єпископа треба забезпечити церковні добра. В кожній єпархії три священики, в присутності п'ятьох свідків і писаря, мають зробити інвентар у двох копіях. Одну копію передати адміністраторові по номерному єпископові, а другу задергус в себе секретар. Адміністраторові це дозволено аті продавати церковні добра, аті роздаровувати. Він обов'язаний їх держати в личайнікрапному порядку, аж доки не прийде новий єпископ. Синод поручас єпископам дібрати до праці в єпархіях офіціялів, які були б помічниками у виконуванні обов'язків. На офіціяла має вибирати священика, не монаха, а тісно умовою, що у випадку, коли б між світськими священиками не було відновідного, тоді може взяти монаха. Якщо єпископ адмініструє кількома єпархіями, має взяти для кожної з них окремого офіціяла.⁹¹

Офіціял має визнаватися на канонічному праві, і в разі потреби вимірювати кари для священиків, передбачені в постановах Синоду. Постанови дозволяють стосувати кари для naprawи священиків, а саме: в'язниця, реколекції та ін. За більші проступки треба виготовити процес і застосувати кари, передбачені в канонічному праві, як ув'язнення в монастирі, позбавлення уряду (суспенза), позбавлення бенефіції та інше. Коли б офіціял спротивився апеляції оскарженого, тоді належить такого офіціяла звільнити з уряду. Все ж таки Синод застерігає, що не належить апелювати в тих справах, які Синод постановив. Якщо б офіціял видав несправедливий

⁹⁰ * Quilibet Episcopus examinabit diligenter fundationes, ac donationes cuiuscumque Parochiae, Ecclesiae, ac Monasterii non exempti, eaque referet in peculiarem librum bene compactum, qui de Visitatione inscribi, ac futuris successoribus servari diligenter debet: Ecclesiae vero relinquanda erunt per extractum ea omnia, quae ad ipsum pertinent una cum Decreto Reformationis *. *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 6.

⁹¹ * Quilibet Episcopus Officiale habeat saecularem, si inter saeculares quispiam ad hoc officium idoneus inveniatur, sin minus Regularem. Si quis autem plures habet Ecclesias Cathedrales, pro unaquaque Dioecesi unum constituere teneatur *. *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 6.

засуд, єпископ має його покарати. Якщо єпископ не хоче сам карати, має передати його судові архієпископа.

Секретарі: В кожному ординаріяті має бути секретар або нотар, який наглядає, щоб канцелярія йшла правильно і справно. Єпископи обов'язані підшукати урядників і створити канцелярію впродовж двох місяців по проголошенні постанов. В синодальних постановах є поміщені ставки оплат за різні уряди. Нотар має діставати платню після такої ставки. Якщо б захотів брати більше платні, має звернути те, що взяв подвійно, а в додатку заплатити кару в сумі 500 флоренів і його треба усунути з уряду.⁹²

Протопресвітери (декани): Протопресвітери в кожній єпархії мають наглядати над порядком в церквах та інформувати про всі справи єпископів. За душпастирські запедбання в парохіях протопресвітери мають карати священиків, а також і вірних. Тяжкі проступки належать до єпископів.⁹³ Протопресвітери мають також брати участь у асистті тоді, коли єпископ візитує парохію в іх протопресвітераті. Він може візитувати також і свій протопресвітерат, а за візитацію не має права брати ніяких дарунків. Візитація протопресвітерів має відбуватися в рік по візитації єпископа. Якщо б протопресвітер брав якнебудь дарунки за візитацію, має подвійно звернути, а крім того єпископ має його покарати.⁹⁴

Священики: Вони обов'язані так укладти своє життя, щоб добрим прикладом навчати, їх інших. Парохи обов'язані резидувати коло церкви, що в ній служать богослуження, а служити богослуження мають обов'язок в неділі і свята. Якщо б вайшла така потреба, що парох мусів би на якийсь час виїхати, має повідомити про те свого протопресвітера, щоб той дав на час його неприсутності іншого священика. Коли не було б заступника, парох має повідомити нарід, що його в неділю не буде в церкві, щоб вірні могли вже заздалегідь знати, що у їхній церкві богослуження не буде і могли піти до сусідньої. Нарід також повинен знати про неприсутність пароха, щоб на випадок недуги, хрестин, або іншої потреби, могли звернутися до сусіднього. Якщо б парох хотів виїхати на протяг трьох тижнів, мусить дістати на те дозвіл від свого протопресвітера. Якщо б злегковажив ці постанови, має заплатити кару в сумі 50 флоренів, а гроші мають бути повернені на користь

⁹² *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 8.

⁹³ *Op. c.*, tit. 9.

⁹⁴ *Op. c.*, tit. 9.

парохії. Якщо б священик хотів дістати довшу відпустку або перенестися до іншої єпархії, мусить мати дозвіл від свого єпископа-ординарія.⁹⁵

Кожний парох має дбати, щоб парохіяни відвідували великоціною сповідь, яка обов'язує під тяжким гріхом. Якщо б хтось занедбав ту сповідь, парох обов'язаний повідомити про те єпископа, а єпископ має виклисти його з Церкви та наложити ще й інші карі. Щоб відрізнятися назовні від світських людей, священики мають посити довгу, чорну одежду.⁹⁶ Священики повинні вести життя моральне: не винуватися, не вмішуватися в бійки і т.д. Синод забороняє їм брати участь в різних гостинах, прийняттях і корчемних забавах. Хто злегковажив би цю постанову, підлягає супензії. Синод перестерігає священиків, щоб не входили у приязні відносини з підозрілими жінками. На таких накладається ті самі карі, що іх визначив Тридентський собор.⁹⁷ Якщо б священик ходив на танці, єпископ має покарати його ув'язненням, і то тяжким. Священикам не вільно провадити шинків, ані займатися такими справами, які не личать духовним особам. Зокрема не вільно займатися торгівлею і спекуляцією. Священик має навчати в церкві правил християнського життя, але не сміс забувати і про свою родину, яка має бути прикладом для всіх парохіян. Вона має знати правила віри, чесно і побожно поводитися. Коли б трапилося, що жінка священика поповнила б гріх чужоложства, священик повинен видалити її з дому, і то під карою позбавлення священичого уряду. Також він повинен подбати, щоб з його родини виходили покликання до духовного стану. Здібніших хлопців повинен навчати письма, висипати до публічних шкіл, а потім до духовних семінарій.⁹⁸

Між парохіальними священиками і василіянами були часто непорозуміння, хто має обслуговувати ті церкви, які часто нередко ходили раз до василіян, то знову верталися до парафіяльних священиків. Синод нормує обслугу церков у той спосіб, що ті церкви, які василіяни набули завдяки фундаторам або їх заваживали, мають належати до василіян. Всі інші будуть в обслузі світських священиків. Два монастирі, що с опорожнені, в Битині і Миловичах, належить передати світському духовенству. Синод стверджує, що парохіальні церкви є бідні, не мають літургічної посуди, ані ін-

⁹⁵ *Op. c., tit. 9.*

⁹⁶ *Syn. Prov. Ruth., tit. 9.*

⁹⁷ *Ibidem, tit. 10.*

⁹⁸ *Ibidem.*

ших потрібних речей. До таких церков, які не мають відповідної дотації, не давати парохів так довго, аж доки вони не будуть відповідно забезпечені. Також не приймати даровизн для утримання пароха так довго, аж доки церква не буде звільнена від довгів та інших обтяжень.⁹⁹

Дуже важливим середником для піднесення релігійного життя є освіта духовенства. Тому Синод поручав, щоби в кожному монастирі, в якому проживас більше як 12 ченців, була заснована богословська школа для освіти не лише ченців, але також і світських священиків.¹⁰⁰ В бідніших монастирях, які не можуть дозволити собі на відкриття школи, має бути учитель моральної богословії. Здібніших ченців з бідніших монастирів належить післяти до заможніших, де відкрито школу, щоб вони могли там закінчити нормальні студії. Також і парохіяльне духовенство потребує більшої освіти. Тому єпископи повинні подбати про духовні семінарії, або посилати молодих священиків на студії до папської колегії у Львові. Синод постановляє дотацію в сумі 40 000 флоренів на колегію у Львові, яку то суму склав архимандрит і чернеця рада. Також Синод висловлює вдячність митрополитові Левові за те, що відкрив духовну семінарію для шістьох студентів при володимирській катедрі, а на побільшення тієї семінарії записав зі своїх особистих дібр 90.000 флоренів, яку то дотацію Синод приймає з подякою. Крім того зобов'язалися дати допомогу на утримання студентів: полоцький архієпископ на утримання трьох студентів у Жировицькому монастирі, єпископ луцький для трьох студентів у Львівській колегії, львівський єпископ на чотирьох, а перемиський на одного. Пінський єпископ декларує на утримання двох студентів для котрого небудь монастиря, де будуть студії. Синод апелює до єпископів, щоби свої декларації якнайскоріше зреалізували.

Birni: Синод звертається до єпископів, щоби постаралися про відкриття позакриваних парохіяльних шкіл і оживлення та поширення існуючих. Школи мають бути призначенні для всіх, навіть найбідніших дітей для навчання правд віри і загального знання. Школи мають бути під управою парохів і протопресвітерів.¹⁰¹

⁹⁹ *Ibidem.*

¹⁰⁰ «Ad nostrae Ecclesiae promovendam reformationem cum maxime intersit Sacrarum litterarum peritiam, ac studia instaurari, visum est statuere, ut in singulis monasteriis, ubi plures, quam duodecim Religiosi aluntur, tum pro Regularibus, tum pro Saecularibus, qui accident, erudiendi Studia Theologica instituentur ». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 15.

¹⁰¹ « Ut autem caeteri, praesertim qui pauperiores sunt, pueri, a tenera aetate

Монастирі і чернече життя

Монастирі в час замойського Синоду були багаті, і чернече духовенство було більш освічене, як світське. Бажаючи впровадити дисципліну в монастирях і контролю чернечого життя, Синод присвячус окрему увагу монастирям і чернечому житті, постановляючи всі монастири злучити в одну конгрегацію і підчинити їх під один провідprotoархимандрита.¹⁰² Що-чотири роки мають відбуватися капітули чернецтва. На першій капітулі предсідником мас бути митрополит і мають бути вибрані: protoархимандрит, protoігумені, звані з-латинська провінціяли, і візитатори. Protoархимандрита має пітврдити Апостольський Престіл. Ченці, які провадять нарохії, мають брати ѹзороку Святе Миро від єпископа-ординарія, до котрого належить нарохія. Коли б воин злегковажили цей розпорядок, попадають в інтердикт. Синод забороняє ченцям основувати нові монастири без дозволу єпископа даної епархії. Єпископ може аж тоді дати дозвіл на відкриття нового монастиря, коли впевниться, що с повне масткове забезнечення для утримання щонайменше 12 ченців.¹⁰³

Також Синод звертає пильну увагу на монастирську дисципліну. В монастирях обов'язус клявзура, а хто нарушив би цю постанову і впроваджуав до монастиря чужих людей, піддав би під клятву, зарезервовану Святішому Отцеві. Ченці мають носити чорну одяжу, звичайну, не шовкову, чи адамашкову, бо це порушувало б чернечий обіт убоїства. Ченцям не дозволено мати нічого власного. Все мас бути спільнє, а монастирські мастики треба нормувати постановами Тридентського Собору. Ті ченці, що мають право вживати ієрархічних відзнак, можуть їх вживати тільки у своєму монастирі. Якщо б хтось хотів уживати відзнаки світської ієрархії в іншій церкві, мусить мати на це дозвіл від свого єпископа. Якщо буде уживати без позволення, стягає на себе інтердикт на час трьох місяців і не зможе входити до церкви.

Кандидатів до монастиря можна приймати тільки по закінченні новіціаті, а ті, що не хотять по новіціаті прийняті професії,

Religionis mysteria, et litterarum elementa doceri possint; curent Reverendissimi Episcopi, ut Scholae Parochiales in Urbibus, Oppidis, et Pagis pro dignitate locorum, si colapsae, aut intermissae fuerint, instaurentur, ac resumantur, si conservatae, excolantur, et augeantur. Censuit S. Synodus earundem Scholarum regimen, et inspectionem ad Parochos, et Decanos spaectare ». Ibidem.

¹⁰² *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 11.

¹⁰³ *Ibidem.*

можуть відійти без перешкод. На підставі постанов Тридентського Собору, новики три місяці перед складенням професії, мають вирішити справу свого майна. З монастирів не вільно виходити без дозволу настоятелів. Якщо б монахи виходили самовільно і волочилися поміж людьми, спископи мають їх арештувати і відсилати до монастирів, а настоятелі мають їх покарати, як дезертирів. Спископ може і сам накладати карі на таких дезертирів.¹⁰⁴ Коли б чернець хотів розмовляти в якійнебудь справі з вищим настоятелем, мусить мати на те письмовий дозвіл від свого настоятеля або виклик вищого настоятеля на розмову.

В жіночих монастирях також обов'язус дисципліна і там теж обов'язус сувора клявзура. Гостей в монастир впроваджувати не дозволено. Кожна кандидатка в монастир мусить мати посаг вартості 500 флюренів. Коли монастир повний і немає місця, тоді посаг має бути подвійний. Посаг має бути відданій відлости перед професією. Не дозволено зберігати посагу між своїками, але там, де скаже спископ.¹⁰⁵ Якщо посаг був приміщеній не там, де спископ назначив, кандидатку не вільно допустити до професії. Якщо б настоятелька злегковажила цю постанову, має бути покарана й усунена з настоятельства. Спископ має контролювати мактковий стан монастирів і визначити, скільки котрий монастир може утримати черниць. Тоді спископ має закрити бідні монастирі, які не можуть утримувати черниць, а монахинь враз з їх посагом перевести до багатших монастирів. В кожному монастирі треба пильно додержувати правила для відвідувачів та урядити розмовниці, в яких приймається гостей. До монастиря не дозволено приймати дівчат, які не мають ще 15 літ, а до професії вони мусять мати щонайменше 16 років життя. Впродовж новіціату кожна кандидатка має утримуватися на власний кошт. Два місяці перед складенням професії, кандидатка має зголосити, чи вступає в монастир добровільно. Про це настоятелька повідомить спископа, а він в час професії ще раз має перевірити цю добровільність.¹⁰⁶ В кожному монастирі має бути книжка, в яку мають бути вписані черниці, які склали професію. Там мають бути вписані дві особи-свідки при складенні професії. Коли дівчина аглощується до монастиря на виховання, мусить наперед внести відповідну оплату на утримання на цілий рік. Над такими вихованками має надзвір управителька.

¹⁰⁴ *Ibidem*, tit. 12.

¹⁰⁵ *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 12.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

Дівчата мають мешкати окрім від черниць. Управительку інтернату для дівчат вибирають черниці тайним голосуванням, а вибір затверджує єпископ.¹⁰⁷ Сповідати черниць можуть тільки ті священики, яких єпископом назначить. Священик, який сповідав би монахинь без апробати єпископа, мас бути суспіндований.¹⁰⁸

Про церкви і їхні маєтки

Синод постановляє, щоб усі церкви були матеріально забезпечені та прилично уряджені. Протопресвітери мають дбати, щоби в кожній церкві були ризи до богослужень. Мають допомагувати, щоби був списаний церковний інвентар у двох копіях, з яких одна залишається в парохії, а друга мас бути в єпископа. Церковний будинок мас бути чисто й охайню вдержуваний. Всякі пошкодження даху, вікон, дверей, підлоги і т.н. мають бути направлені, а єпископ мас допомагувати, щоби все церковне устаткування було належно направлене коштами парохіального майна. Синод забороняє щонебудь продавати з церковних речей, робити застави, міняти, давати кому не будь зі своїх винайм або ділти між них церковні добра. За легковаження цієї постанови Синод накладає санкцію екскомуїї « іпсо факто ».¹⁰⁹ Роздані добра єпископ мас відбрати. В конечній потребі церкви можуть наймати свої добра тільки на три роки, але належність за винайм вільно взяти тільки за один рік наперед, а не за три. Якщо були б зроблені контракти протиїн постановам, мають бути у неважливості.

Симонія: Симонія або надужиття в церкві було між іншим причиною скликання Синоду. Синод постановляє, щоби священники єпископів і священиків виконувати без оплат. Синод не дозволяє брати оплати за Святе Миро і антимісси. Єпископ може брати оплати тільки як добровільні датки з тієї нагоди, а не як заплату. Якщо б котрийнебудь єпископ поступав проти цієї постанови, він тим самим попадав би в екскомуїї на так довгий час, аж поки не зверне те, що ваяв.¹¹⁰ Щоби ніхто не підохрівав владик, що вони беруть заплату за уділювання свячен, священодійства або посвячені речі, Синод вимагає, щоб кожний єпископ в час своєї хіротонії склав присягу,

¹⁰⁷ *Ibidem*, vide J. BILANYCH, *Synodus Zamostiana anno 1720*, ed. 2, Romae 1960, p. 91.

¹⁰⁸ *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 12, vide J. BILANYCH, *Syn. Zam.*, p. 92.

¹⁰⁹ *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 13.

¹¹⁰ *Ibidem*, tit. 14.

що не буде вимагати заплати за свячення пресвітерів і посвячені предмети.¹¹¹

Також і священикам забороняється брати заплату за уділювання св. Таїн і загрожується їм ескомуунікою і втратою душпастирського уряду. Вільно однак взяти дар по уділенні святих Таїн, якщо вірні самі скочуть щонебудь дати. Вірні мають подбати, щоби парохи, навіть при бідних церквах, мали гідне утримання та щоби не мусіли шукати собі якось заробітної праці, яка часто не є сумісна зі священичим званням. Коли б вірні занедбали свого пароха і не дали йому належного утримання, та церква підпадає під інтердикт.

Якщо б котрийсь кандидат до свяченень обіцяв або заплатив горшої своєму патронові за отримання бенефіції, такому кандидатові не вільно уділити свячення. Кожний кандидат на свячення має скласти присягу перед своїм єпископом, що нікому нічого не обіцяв, апі не дав, щоб дістати номінацію на бенефіцію. Текст присяги уклалі отці Синоду і вмістили в синодальних актах.¹¹² Патронам бенефіції не дозволено брати ніякої винагороди від тих кандидатів, що стають про бенефіцію. Якщо б вони щонебудь від них взяли, тоді попадають в ескомууніку.

Про пости

Західня римо-католицька Церква має інші постні практики, як наша. Щоби надати однообразності і зблизити українську Церкву до латинської, Синод вирішив злагіднити суворий піст в нашій

¹¹¹ *Ibidem*: «Et quoniam non solum culpa, verum etiam culpare suspicio a Sacris Ministris abesse debet; censuit eadem Synodus, ut ii, qui Episcopi conse crandi erunt, iurent, se nullum pro sacris ordinatibus, aliorumque Sacrorum distributione accepturos, sed in omnibus praesenti Synodali Constitutioni satisfac tuuros».

¹¹² «Ego N.N. Praesentatus etc. ad Beneficium, sive Ecclesiam N. iuro per sacrosancta Dei Evangelia, quae meis manibus tango, neque me Beneficii, aut Ecclesiae obtinenda causa, aut ut praesenterarer, et neque quemquam alium meo nomine, aut consiente, aut sciente me, quidquam Collatori, Patrono, seu alii cui piam ea de causa promisisse, aut dedisse, aut compensasse, vel apud quemquam deposuisse. Neque mutuo dedisse, vel locasse, vel mutuo datum, locatum, aut quocumque modo debitum remisisse, aut relaxasse. Nec de domibus, terris, praediis, redditibus, eius Ecclesiae fructibus, decimis, aut oblationibus eiusdem praeteritis, praesentibus, et futuris donationem, remissionem, ac locationem fecisse, promisisse, aut invenisse, aut alium, mandante, vel consentiente me promisisse, fecisse, aut inivisse. Ita me Deus adiuvet, et haec S. Dei Evangelia». *Ibidem*, tit. 14.

Церкві. Наш народ, думали синодальні отці, не повинен так постити, як постив дотепер. А через те вирішили, що після мас бути такий:

- 1) Великий Піст Чотирдесятниці,
- 2) Різдвяний Піст (Пиліпівка),
- 3) Маковійка, тобто два тижні перед святом Успення Пресвятої Богородиці,
- 4) Петрівка, тобто перед святом св. Апостолів Петра і Павла.

Крім цих багатодневних постів, Синод каже зберігати одноденні пости в такі дні:

- 1) В день Воздвиження Чесного і Животворящого Хреста Господнього,
- 2) В день Усікновення Чесної Голови св. Івана Хрестителя,
- 3) Кожкої середи і п'ятниці кожного тижня, крім загальниць.

Вираховані пости були в практиці вірних української Церкви перед Синодом, а Синод тільки скоротив і злагіднив, бо пости були дуже суворі, а крім того, вірні самі накладали на себе пости в різних намірнях.

Про свята

Свята в українській Церкві перевищують числом свята латинської Церкви. Синод вираховує, котрі з них треба зберігати і здержатися від тяжких панцирників робіт, а котрі ні.

Неподвижні (непорушні) свята:¹¹³

- 1) 1 січня — Обрізання Господнє і св. Василія Великого,
- 2) 6 січня — Богоявлення Господнє,
- 3) 30 січня — Трьох Святителів: Івана Золотоустого, Василія Великого і Григорія Богослова,
- 4) 2 лютого — Стрітення Господнє,
- 5) 25 березня — Благовіщення Пресвятої Богородиці,
- 6) 23 квітня — Св. Великомученика і Побідоносця Юрія,
- 7) 8 травня — Св. апостола і евангеліста Івана Богослова,
- 8) 9 травня — Перенесення мощів св. о. Миколая,
- 9) 24 червня — Різдво св. Івана Хрестителя,
- 10) 29 червня — Св. Апостолів Петра і Павла,
- 11) 20 липня — Св. Пророка Іллі,

¹¹³ Дати вказані за юліанським календарем.

- 12) 25 липня — Успення св. Анни,
- 13) 6 серпня — Преображення Господнє,
- 14) 15 серпня — Успення Пресвятої Богородиці,
- 15) 29 серпня — Усікновеніс чесної Глави св. Івана Хрестителя,
- 16) 8 вересня — Різдво Пресвятої Богородиці,
- 17) 14 вересня — Воздвиження чесного і Животворящого Хреста Господнього,
- 18) 16 вересня — Св. Свяценомученика Йосафата,
- 19) 26 вересня — Св. Євангелиста Йоана Богослова,
- 20) 1 жовтня — Покров Пресвятої Богородиці,
- 21) 8 листопада — Св. Архангела Михаїла,
- 22) 21 листопада — Вход в Храм Пресвятої Богородиці,
- 23) 6 грудня — Св. О. Миколая,
- 24) 9 грудня — Зачаття св. Анни,
- 25) 25 грудня — Різдво Господа Нашого Ісуса Христа,
- 26) 26 грудня — Св. Йосифа,
- 27) 27 грудня — Св. Стефана,

До подвійсних (порушників) свят належать:

- 1) Воскресення Господа Нашого Ісуса Христа,
- 2) Вознесення Господнє,
- 3) Зіслання Святого Духа,
- 4) Пресвятої Тройці,
- 5) Божого Тіла, і
- 6) Сострадання Пресвятої Богородиці

До менших свят належать:

- 27 липня — Св. цілителя і великомученика Пантелеймона,
- 2 травня — Св. Романа і Давида,
- 24 липня — щераз Св. Романа і Давида.

Синод поручає 36 свят в році, в яких треба здергатися від тяжких робіт. Впадають в очі такі свята, які були виразно виключені в час Берестейської Унії, як напр. Боже Тіло та інші, яких в календарі української Церкви ніколи не було. Їх з якихось рацій Синод впроваджує і то під гріхом здергатися від робіт, наказує бути в церкві на богослуженні, вислухати проповіді й катехизації. В свята Синод забороняє займатися п'янством і розвагою, які недостойні чесних і праведних людей. Пани, що в іх добрах селяни роблять панщину, мають звільнити селян від тяжких робіт, спонукувати, а то й наказувати, щоб ішли до церкви на богослужіння.

Інакше, вони будуть відповідати за гріхи своїх підданих. Це могла бути одна з причин дати людям відночти.

Синод перестерігав перед легковірністю в ті чуда, яких Церква не перевірила. Бувас часто так, що народ вірить в те, що не є апі чудом, ані нічого спільного з чудами немас. Тому про всі незвичайні прояви треба донести до синекона і поки синекон не переведе докладної проповіді і не підтвердить, їх за чуда уважати не дозволено.¹¹⁴ Так само витворюється в народі уява про святців і часто зміщується святе з буденним. Синод велить зберігати мощі святих в пошанівку і не змішувати їх з іншим. З патиском забороняє почитати Григорія Паламу святым. Забороняє навіть згадувати про нього. За злегковаження цієї постанови Синод передбачає кару.¹¹⁵

Е П І Л О Г

(Кілька думок про Синод з нинішньої перспективи)

Справи, над якими радив Синод, точніше щодо яких прийняв рішення, як видно з перегляду оцих дев'ятацяти артикулів, можна поділити на такі: догматичні, дисциплінарні і церковно-адміністративні. Обрядовим справам Синод відводить дуже мало місця. Сюди належать лише артикули 16 і 17, тобто про свята і пости та чуда її почитання мощів святих. Про канонічний статус уніяцької Церкви, про права її прерогативи митрополита як її зверхника, про її відношення до латинської ієпархії і, головне, про зміну обряду немас ні слова. Можна б інше зрозуміти, чому Синод не торкав справи помісності. Він не був для тієї цілі скликаний і, кінець-кінців, ніхто «де юре» Берестейських положень про нашу Церкву не занеречував. Але не можна зрозуміти, чому Синод поминув такі важливі справи, як масовий перехід на латинство вірних уніяцької Церкви і занечищування її обряду. В даній ситуації ця справа була куди важливіша, як справи посту, чи почитання мощів святих. Немас сумніву, що отці Синоду це дуже добре знали і розуміли, а однак, немас ні одного натяку, що хтось

¹¹⁴ *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 17.

¹¹⁵ *Ibidem*: «Georgium Palama, non solum uti sanctum coli, aut festo die celebrari, verum etiam eam in nostra Ecclesia nominari deinceps prohibet Sancta Synodus sub poenis contra schismaticos praescriptis.»

колишнебудь в час Синоду цю справу підніс. Це наводить нас на думку, що програма була заздалегідь точно усталена, постанови вироблені, так що отцім Синоду не лишалось більше нічого, як скласти Ісповідь віри, вислухати певну кількість документів і, вкінці, прийняти до відома 19 артикулів.

Ніхто не буде заперечувати дійсності її доцільності постанов, так відносно правд віри, як теж церковної дисципліни та освіти духовенства. Можна мати застереження до артикулу про «Епископів», у якому говориться про те, що єпископом може бути лише монах. Очевидно, така постанова була василіанам дуже мила, але це не була новість. Синод лише потвердив те, що на практиці було майже сто років, починаючи від Рутського. Він в 1635 р. виступав був від Володислава IV грамоту, на підставі якої всі виці члпн в Церкві мали займати лише василіани. Через те її стали василіанам великою силою, бо єпископи, які виходили з їхніх монастирів, їм сприяли, помагали морально і матеріально. А василіани, як було вже побіжно згадано, здебільшого по формі були начебто її уніяни, а насправді, в душі захоплювались латинством. Це й приводило до частих непорозумінь між василіянами й митрополитами, які все таки старались зберегти сяк-таку відрубність нашої Церкви. Василіанин, наприклад не допускали до освіти білого духовенства, щоби в той спосіб усунути це духовенство від всякого впливу в Церкві і забезпечити за собою виключність керми в Церкві. Тому цей Синод хоч і санкціонував давню практику відносно єпископів, то все таки зробив певну зміну, наголошуючи потребу духовної освіти для загалу духовенства, зміну, яка непрямо була спрямована проти василіанського «ордо прелатікус».

Щодо «Філіокве», яке було викликано стільки застережень у різних авторів, то Синод тут нічого нового не увів. «Філіокве» були прийняті й отці Берестейського собору, хоч і Рим не дуже на тому настоював. А не настоював тому, бо основою Берестейської унії була флорентійська формула, у якій і греки «Філіокве» не квестіонували. На флорентійському соборі (1439) греки не ставили під сумнів догматичної стійкості «Філіокве». Радше квестіонували, що лише «Філіокве» правильно, і чи правильно його уведено до Символу віри. Отож, закид, начебто Синод змінив Символ віри в цілком безпідставний. Взагалі, треба додати, що східні Церкви, не з'єднані з Римом, не наголошували настільки догматичні різниці (принайменше до Першого Ватиканського собору), як справу католицького «юс дівінум», тобто першенства папи і обрядової незалежності. Обряд як зовнішній культ богопочитання становив

ЕПАРХІЇ КИЇВСЬКОГО МИТРОПОЛІТІ

ЕПАРХІЇ

Київської Митрополії

- 1 Києво-Віленська і Новгородсько-Мінська
- 2 Полоцько-Вітебська і Істиславська
- 3 Смоленсько-Сіверська і Чернігівська
- 4 Львівсько-Галицька і Каменецька
- 5 Переяславко-Самбірське
- 6 Холмсько-Белзька
- 7 Володимирсько-Верещатська
- 8 Луцько-Острозька
- 9 Турово-Цінська

Карту виготовлено за д-ром І. Кволькою

КАРТА Української Католицької Церкви

в границях польської держави в похідні XVII ст.

— границі Польщі

— границі епархій

— границі Київської Митрополії

і становить у всіх східних Церквах завиди дуже сензитивну справу і вони відстоювали його твердо при всіх дискусіях.

І, власне, обрядовій справі варто присвятити деяку увагу у зв'язку з поглядом на наш Замойський Синод. Як і в інших Церквах, обряд у нас становив одну з основних точок Берестейської унії. Не тому настоювали наші синекоопи на інтергальності обряду, що в нас кадять так, а в латинян сяк, що в нас іконостас, а в них нема, що в нас голосьно співають, а в них шепчуть і т.д., але тому, що обряд так органічно зв'язаний у народі з вірою і богоочітанням, що, замінивши його іншим, призвело б до важких внутрішніх потрясень і до великої шкоди для Церкви. А це було важливе в добу Замойського Синоду, і це с важливе й сьогодні.

Зараз по флорентійській унії тодішній константинопольський патріярх Митрофаан II в одному посланні (червень 1441) так писав, підкреслюючи незвичайну важливість обряду, звичаїв і певної ієрархічної автономії:

« *Exterior hic cultus splendor, cleri auctoritas ac propriorum consuetudinum amor talia sunt, ut nisi paribus mediis procedatur, non unitorum conversio, si non impossibilis, certe difficillima reddatur. Haec conversio certe longe difficillior est, quam cuiuscumque alterius sectae ab Ecclesia Catholica dissidentis ».*

Під сектами патріярх розуміє ті церковні відлами, які ніколи не були в стані витворити окремого культу. Коли ж ідеться про греків, продовжую патріярх, то вони мають і ієрархію, і культ признаний цілою Церквою, і теж заховують науку Вселенських соборів:

« *et qui nonnisi in paucissimis, maxime abstractis, dogmatibus a Catholicis differunt, quis speret, ut iidem exteriori hoc religionis apparatu spoliati, de quacumque alia communione amplectenda cogitent ».¹¹⁶*

Не треба бути богословом, щоби зрозуміти істинну правду висловлену в тих кількох рядках більше, як п'ятьсот років тому. Ця правда не перестаріла була в добу Замойського Синоду, вона не перестаріла й сьогодні. Це була одна з основних похибок не лише нашої, але всіх унії взагалі, що деякі латиняни дивились на

¹¹⁶ NILLES, *Symbole*, II, p. 774.

нелатиників як на католиків другої категорії, на себе ж як на таких, які збагнули всі мудроці і посіли всі совершенства.

В Замойських синодальних постановах, як згадано, в всього-нашевого два артикули (декрети), які відносяться до обряду. Це дрібні справи. Щодо посту, та наш народ завжди постив і без на-німкень, по-волі чи по-неволі. А щодо свят, то як на ті часи, може й добре, що збудованій народ не мусів відробляти панщини бодай в час тих 36 святкових днів. Але не в днях тут справа, а в тому, що Синод накинув нашій Церкві свято Божого Тіла, чисто латинське, проти якого поіменно застереглись Берестейські отці. Замойські отці завели, а властиво сапиціонували його, як данину агресивному латинству. А за тим пішли «годзині», літаниї, суплікації, монстрантції, дзвіночки, органи та багато інших латинських практик. Обряду нагло перемінити не можна, бо народ цього не прийме. Але його можна дегенерувати, щоби вкінці зробити ні сяким, ні таким, мішаниниою, від якої пересок до латинства не спроявлятиме труднощів.

Виродовик XVII століття наших шляхетських родин перейшли до латинської Церкви. Цей відлив іпродовжувався і в наступних століттях. Отці синоду це дуже добре знали, але, чи поставили якусь вимогу, яка б забороняла латинянам той грабунок душ? Не поставили! Практика перетягування продовжалась у всі наступні століття. З тих переходчиків робились пізніше найзавзятіші вороги нашої Церкви й народу. Про українську шляхту в другій половині XVIII ст. її говорити не можна. Вона поголовно була спольщена і златиніщена. В інструкції тієї шляхти послам на соймик в Луцьку 1790 р. є така постанова:

«Wiara panująca rzymsko-katolicka, nie w słowach samych, nie w nazwisku tylko, lecz w istocie rzeczy panująca jak dawniej ma zostawać...» відношені до нелатинян. Показала однак ця шляхта, яка вибрала «крацій обряд», добре серце й співчутливу душу для арендарівжків:

«Polecamy JOO JWW posłom naszym dopominać się, aby w krajach naszych żydzili od aręd karczem odłączeni nie byli». ¹¹⁷

¹¹⁷ K. PULASKI, *Szkice i poszukiwanie historyczne*, ser. 2, Sant Peterburg, 1895. (цит. за Зап. НТШ 26, ст. 29).

Але є в тій інструкції ще одна цікава точка відносно василіан. Ось що там читасмо:

«*Zakon XX Bazylianów chwalebnie i pozytecznie koło edukacyi młodzi krajowej pracujący przy dawnych prawach, od najjaśniejszych królów i stanów pozwołonych a od Świętej Stolicy Apostolskiej potwierdzonych, w całości utrzymać i zabezpieczyć tenże zakon pod zwierzchnictwem swojem zakonnem zachować...¹¹⁸*

Можна собі уявити, як страшенно важко було єпископам і білому духовенству відстоювати цю боротьбу на два боки, проти московського православ'я і проти польського латинства.

Менши-більш в тому самому часі жаліється Лев Шептицький, львівський єпископ, що «...*wielu własny obrządek, w którym zrodzeni i wychowani wzgardziwszy do łacińskiego przychodzają...*¹¹⁹

Коли ж не стало шляхти, перехоплювали кого понадто. В одній самбірській метриці, ведений польськими ксьондзами, і в яку воно вписували різні єпархіальні розпорядки, подибується теж цікаві відомості про Ritus Ruthenus або Schizma Ruthenica, Ritus Graecus, тобто, скільких тих «схиматицьких» душ урятовано від загибелі і новвернено на «правильну» латинську дорогу. В 1570-их рр. перехід на латинство був рідкій, чим же близьче до унії і після неї, перехід збільшується. До 1599 р. метрика віднотувала 77 переходів, і ті переходи продовжуються і у XVIII ст. За пілебанства плембана Себастіана в 1780-86 рр., 30 уніятів перейшло на латинство.¹²⁰ Таких метрик можна б знайти багато.

Коли семигородські румуни припинили унію і відбували в тій справі синод (1698), то догматичні різниці у них не становили ніяких труднощів, але обряд становив. Румунський єпископ застерігає відразу, що коли б латинці задумали змінити Ім обряд чи накидати дещо зі свого, або коли б дивилися згори на їхню ієрархію (до того часу історія все була багата на такі приклади), то воно уважатимуть унію недійсною.¹²¹ Цю заяву він вписав у синодальні акти. В актах Замойського Синоду не знайдете нічого подібного. Мабуть румунам це багато не помогло, але могло латинянам помогти зрозуміти, що в багатьох народів обряд часто ідентифікується з на-

¹¹⁸ PULASKI, *op. c.*, *ibid.*

¹¹⁹ Зап. НТШ, 27, 1899, ст. 3.

¹²⁰ М. Грушевський, *Метрика Самбірська*, Зап. НТШ X, ст. 1-8.

¹²¹ NILLES, *Symbolae*, I, 204 sq.

іціональністю і що зміни обряду потягають за собою теж зміну народності. А на це жодна Церква пристати не може. Однак це латинянам не помогло. На Першому Ватиканському Соборі жалувався маронітський архисинод Ейрту, подібно як і наші єпископи двісті років раніше, на латинських місіонерів:

« quoniam opera omnia jesuitarum unicum habent scopum, evelendi scilicet legitimam superiorum ecclesiasticorum autoritatem... et suadendi populum, ut derelinquent suos legitimos superiores, et praesertim hoc exoptant a magnatibus et ditioribus populi ».¹²²

Це було сто років тому, ще перед новою церковною політикою папи Лева XIII. А чи не повторяється це й сьогодні, в 1970-их рр. на наших очах під'юджуванням відмовляти послуху своїм законним ієрархам і наставляти ухо кому іншому? І в тому почали винуваті отці Замойського Синоду, винуваті тому, бо без спротиву віддали ті права, які наша Церква мала і які вона мусіла зберегти, якщо мала жити й розвиватись. Мусіли вони оборонити право свого Первоієрарха, в першу чергу відповідального за її долю і за спасення душ. Коли б отці Замойського Синоду були поставлені справу обрядової непорушності, невтручування в обрядові справи латинників і справу помісності прав нашої Церкви, які вона завжди мала, то інавіть, коли б їхні вимоги не були перейшли через латинські фільтри, був би лишився бодай важливий історичний документ, на який ми інші могли б покликуватися.

Сьогодні акція індивідуального перетягування на латинство менше актуальна. Показалось, що впродовж століть наш народ, мімо всіх бідствій, зумів зберегти свою Церкву, не дивлячись на ті величезні жертви, які йому прийшлося понести. Отже, небезпека індивідуального латинізаторства нам не дуже то загрожує. Небезпека інакша. Яка — ми всі знаємо.

Виглядає, отже, що « *res instituta porro tractatur. Ad maiorem Dei gloriam?* »

Мимо наступів на українську Церкву, воїна не завмірала. Свідомість її трагічного положення жила в провідних колах українців. Та свідомість дозрівала впродовж XVIII ст., а наприкінці 1860-тих років чуємо тверезі голоси, які осуджують гноблення Української Церкви.

¹²² Coll. Lac., VII, 90 sq.

Нехай для цього послужить письмо-меморіал Федора Чорногори, написане в 1867 р. до редактора політичної часописі «Русь», яка друкувалася в друкарні Зоммера у Відні. Ось уривок того письма, що відноситься до Української Католицької Церкви. На 14 стор. читаємо:

« Знаючи, якими то польськими формуллярами римські інфальмільноти пообкідували нашу Церкву; знаючи, чим служила польська Церква у старині, чим слугить вона і нині; ареною польонізації, конечністю стається визволитись нам від усякого такого впливу. Це не одне значить, що зірвання з унію або сепаратизм чи схизма. Догматів ми не парушуємо! Ми кріпко потягаємо за унію, бо її чимсь країним уважаємо від московського езуїтського православ'я з його автократичним синодом. Та, наша унія не прив'язана ані до Берестя, ані до Риму, ані до гробу бл. Йосафата такими залишеними оковами, щоб ми віру наших батьків православних і братів наших з вірою в чорта рівняли, або, щоб нас спінними чинила напроти усіх тих величніх і глибоколодядніх наук, які нам наша історія передала.

Правда, що з нечистих рук ми відібрали цю унію, як пекельну політичну махінацію — але дух народу, той, так глибоко релігійний і моральний дух очистив і очистить її зовсім. І, власне, в інтересі тої унії є визволення нашої Церкви від латинства. І цього жадання не засновоють ані кардинальство приготоване для якогось архиєрея нашого, ані примасовство, а єдину заспокоєність лежить ось у чому: Патріархат для Українців Католиків, то с для Австрійсько-Українських спархій, з усіма тому ж принадлежними правами і прерогативами, іменшо, з правом екликування народнього синоду для вибору патріарха і владик.

Це наша ісповідь, ісповідь лена, не сфальшована, не під чионебудь волю накручена, ісповідь придавленого українського народу. Так ми перед Богом і українським народом самостійним присягаємо, що не відступимо від тої ісповіді ніколи... Перед нами тільки боротьба, то ж будемо боротися до останнього самі проти ворогів наших...».¹²³

Ці слова меморіалу сягають аж до Берестейської унії, до Замойського Синоду, Львівського 1891 р. і випливають з глибин душі вірних Української Католицької Церкви як їх віковічні бажання і змагання.

¹²³ Авторство цього надзвичайног церковного документу належить о. Ташкевичеві; подано тут за журналом «Шашкевичіаніа», Вінниця, 1970, ст. 309.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Архивъ Юго-Западной Россіи*, Київ 1864.
- Археографический Сборникъ Документовъ*, т. XII., Вільна 1900.
- Архиєпископські синоди Українського Католицького Синоду і їх правні основи*. Артикули до з'єднання з Римською Церквою, Кастильяндо:нофо, 1970.
- Грушевський М., *Історія України-Руси*, тт. I-X, Нью-Йорк - 1955
- Доронінко І., *Мої спомини про давнє минуле*, Вінниця 1949.
- Сліпий Йосиф, *Твори Кир Йосифа Верховного Архиєпископа і Кардинала*, Рим 1970.
- Кишка Лев., *Копія рукопису з Митрополичого Архіву у Львові*, сигн. СІХ-447.
- Ліковський Е., *Берестейська Унія*. Переклад В. Кузьми і О. Заторського, Львів 1916.
- Лув Ізидор, *Значення Замойського Собору в історії унії*, в «Добрій Пасторі», II, Станиславів-Перемишль 1932.
- Мужинський Г., *Українська Церква між Сходом і Заходом*, Філяндія, 1954.
- Малышевский, *Западная Русь в борьбе за спругу и народность*, I, Москва 1903.
- Могила Петро, *Евхаристія альбо Молитвословъ іли Требникъ*, Київ 1646.
- Недельський С., *Учительний митрополит Лев Кишка*, Вільна 1893.
- Петровъ Н., *Очеркъ базиліанскаго ордена в бывшей Польше*, в «Труды Киевской Духовной Академии», т. V, Київ 1870.
- Петрущевичъ А.С., *Сводная Галицко-Русская Льтопись 1700-1772*, Львів 1896.
- Труды Киевской Духовной Академии, III, Київ 1898.
- Хрустчевичъ Г., *История Замойского Собора*, Вільна 1880.

* * *

- Acta et decreta Sacrorum Conciliorum recentiorum. Collectio Lacensis, Friburgii Brisgoviae*, 1876.
- BARTOSZEWCZ J., *Szkic dziejów Kościoła Ruskiego w Polsce*, Kraków 1880.
- BIEŃKOWSKI L., *Organizacja Kościoła Wschodniego w Polsce* КРАКОВ 1970. BILANYCH J., *Synodus Zamostiana an. 1720*, Ed. 2, Roma 1960. Bulla «Magnus Dominus», 1595.

- Bullae et brevia summorum pontificum sacrorum congregationum decreta nec non serenissimorum Poloniae regum diplomata congregationum Ruthenorum O.S.B.M. concernentia vel eidem opportuna, Typis Poczajovensibus 1767.*
- Congregazione Orientale codificazione Canonica Orientale, Fonti, Tipografia Poliglotta Vaticana, 1932.*
- CHLEBOWSKI B., *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, Warszawa 1888.
- CHODYNICKI K., *Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska*, Warszawa 1934.
- COUSSA A., *Epitome praelectionum de iure ecclesiastico orientali*, t. III, Kryptoferrata 1948.
- DABCZYNSKI A., *Die ruthenische Frage in Galizien*, Lemberg 1850.
- DERUGA A., *Piotr Wielki a Unia Kościelna 1700-1711 r.*, Wilno 1936.
- Dzieje Polskiej granicy wschodniej*, (s.l.) 1943.
- Encyklopedia powszechna*, t. XIV, (s.l.a.).
- ESTREICHER K., *Bibliografia Polska*, t. XXX, Kraków, (s.a.).
- FELDMAN J., *Polska a sprawa wschodnia, 1907-1914*, Kraków 1926.
- FILIPOWICZ P., *Synod prowincjonalny Ruski w mieście Zamościu r. 1720 odprawiony, na Polskie przez J.X. Polikarpa Filipowicza Z.S. Bazylego W. Opata Pińskiego na Leszczu przewiedziony*, Wilno 1785.
- GOAR J., *Euchologium Graecorum*, Venetiis 1730.
- GOAR J., *Euchologion sive rituale Graecorum*, Lutetiae Parisiorum 1647.
- GUSTY F.R., *Historia Kościoła Ruskiego*, z włoskiego na polskie przetłumaczona, t. II, Kraków 1857/8.
- HARASIEWICZ M., *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Leopoli 1862.
- HELLENIUSZ E., *Wspomnienia Narodowe przez Eu...go Helleniusza*, Paryż 1861.
- KISZKA LEO, *Kazania i Homilie Maza Bożego niśmiertelnej sławy*, Suprasl 1714.
- KOMOSINSKI Z., *Prowincjonalny Synod Rusko-unicki w Zamościu 1720 r.*
- KONOPCZYNSKI W., *Dzieje Polski nowoczesnej*, t. II, Warszawa 1936.
— *Konstytucje na zakończenie Konfederacji Tarnogrodzkiej*, Auctoritate et valore Seymu Pacificationis, vigore Tractatu Warszawskiego ex Consensu Ordinum totius Reipublicae 1.II.1717 w Warszawie postanowione, Warszawa 1717.

- KOSSOWSKI A., *Blaski i cienie unii kościelnej w Polsce w XVI-XVII w. w świetle źródeł archiwalnych*, Lublin 1939.
- KRYPIAKIEWICZ P., *Unia sw. w 300-letnią rocznicę Unii Brzeskiej*, Lwów 1897.
- KUTRZEBIA S., *Historia źródeł dawnege prawa polskiego*, t. 2, Lwów-Warszawa-Kraków 1926.
- KULCZYŃSKI I., *Specimen Ecclesiae Ruthenicae ab origine susceptae fidei usque tempora in suis Capitibus cum S. Sede Apostolica semper unitae*, Romae 1733. Reimpressum Poczajów 1759, Parisiis 1859.
- LAEMMER H., *In Decreta Concilii Ruthenorum Zamosciensis, animadversationes theologico-canonicæ*, Friburgi Brisgoviae 1865.
- *Lexicon für Theologie und Kirche*, 4, 7 Band, Freiburg 1961-62.
- LIKOWSKI E., *Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX w.*, Warszawa 1906.
- LIKOWSKI E., *Historia Unii Kościoła Ruskiego z Kościółem Rzymskim*, Poznań 1875.
- LUBIEŃSKI H., *Droga na wschód Rzymu*, Warszawa 1932.
- MALINOWSKI M., *Die Kirchen und Staats-Satzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien*, Lemberg 1861.
- MANSI J., *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, t. 35, Graz 1960.
- PELESCH J., *Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom*, B. II, Wien 1880.
- PETRANI A., *De relatione iuridica inter diversos ritus in ecclesia catholica*, Taurini-Romae 1930.
- PETRUSZEWICZ A.S., *Historica expositio de auctoritate, iuribus et praerogativis metropolitani in hierarchia ecclesiae graeco-ruthenae ab eiusdem origine usque ad nostra tempora*, Leopoli 1885.
- POTOCKI T., *Stosunek polityczno-religijny Rusi do Polski i katolicyzmu*, Kraków 1848.
- PUŁASKI K., *Szkice i poszukiwania historyczne*, Sant Peterburg 1895.
- RECHOWICH M., *Sprawa Wielkiego Seminarium Misyjnego dla unitów na ziemiach dawnej Polski (1595-1819)*, Kraków 1948.
- SZEGDA M., *Działalność prawno-organizacyjna Metropoli Józefa IV Welamina Rutskiego (1613-1637)*, Warszawa 1967.
- SZUJSKI J., *Dzieje Polski podług ostatnich badań*, t. IV, Lwów 1862-1866.
- SZUJSKI J., *Dzieła (Wydanie zbiorowe), tom dodatkowy*, Kraków 1896.

- SZYMAŃSKI P., *O obrzędach unickich*, Poznań 1860.
- WELYKYJ A., *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae Illustrantia*, Romae 1953, v. I.
- VOLUMINA LEGUM, *Przedruk Zbioru Praw staraniem XX Pijarów w Warszawie od 1732-1782 r.*
- ZALUSKI J., *Conspectus novae collectionis Legum ecclesiasticarum Poloniae (titulo Synodicon Poloniae Ortodoxae)*, Varsoviae Scholar Piarum 1744.

З М І С Т

<i>Вступ</i>	3
Нередсинодальний період	4
Документація синоду	14
Синод	21
Синодальний постанови	25
Про віру	25
Про Святі Таїни	28
Хрещення	28
Миропомазання	30
Евхаристія	31
Богослужження	32
Покаяння	35
Маслосвяття або Єлеопомазання	36
Священство	37
Подружжя	38
Духовенство	39
Монастирі і чернече життя	40
Про церкви і їхні маєтки	54
Про пости	55
Про свята	56
Епілог	58
Карта спархій Київської митрополії	60
Бібліографія	66

27. Д-р. М. Конрад: Нарис історії старинної філософії, четверта частина (Dr. Nikolaus Konrad: Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus), Стор. 93. Львів, 1939.
28. Д-р. Ст. Сампара: Прачоловік і праоб'явлення (Dr. S. Sampara: Primus homo et revelatio primitiva). Стор. 204. Львів, 1938.
29. Д-р. Іван Шептицький: Рід і герб Шептицьких. Друга частина (Dr. I. Szepetowskyj: Famille et armoiries des Szepetycksi). Львів, 1942.
30. Д-р. В. Фіголь: Церковні братства Галицької гр.-кат. провінції в XVIII ст. (Dr. V. Figol: De confraternitatibus Ecclesiae greco-cath., quae Galicie terris XVIII s. decursu exstiterint). стор. 79. Львів, 1938.
31. о. Д-р. Мирослав Марусин: Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні (Dr. M. Marusyn, De educatione cleri in Ucraina conspectus historicus). стор. 55. Рим, 1963.
32. о. Д-р. Мирослав Марусин: Божественна Літургія в Київській Митрополії по списку Ісидорового Літургіона з XV ст. (Dr. M. Marusyn, Divinae Liturgiae in Metropolia Kievensi secundum manuscriptum liturgicum Metropolitanae Isidori sacc. xv expositio). Стор. 62. Рим, 1964.
33. Joseph Slipyj: Die Auffassung des «Lebens» nach dem Evangelium und I. Briefes des III. Johannes. Pag. 62. Рим, 1965.
34. о. проф. Д-р Мирослав Марусин: Пасторсько-літургічна діяльність святого Йосафата (De opera Liturgico-Pastorali Sancti Josaphat). Стор. 100. Рим, 1967.
35. Д-р. Петро Ісаїв: Меморандум митрополита Андрея Шептицького до урядів Центральних Європи 3-15 серпня 1914. (Peter Isajiw, Ph. D., Archbishop-Metropolitan Andrew Sheptytsky's Memorandum of August 15, 1914 to the Central Powers). Стор. 46. Рим, 1968.
36. о. Д-р. Олександр Баран: Церква на Закарпатті в роках 1665-1691. (Rev. Dr. Alexander Baran, The Church in Subcarpathia from 1665 to 1691). Стор. 68. Рим 1968.
37. Іван Кейван: Василь Кричевський — творець українського національного стилю. (Ivan Keywan, Vasyl Krychevsky — Author of the Ukrainian national style). Стор. 24. Рим, 1968.
38. о. мітрат Мирослав Ріпецький: Спогади про село Угринів сокальського повіту та про угоринівських ліців. (Insul. Miroslaus Ripeckyj, De chronica Uhryniw, centri culturalis ucraini.) Стор. 48. Рим, 1968.
39. С. Гординський: Українські церкви в Польщі, (Sviatoslav Hordynsky, Ukrainian Churches in Poland). Стор. 20 + 71 ілюстрацій. Рим, 1969.
40. Д-р Богдан Казимира, Успіхи і труднощі у великому замірі (Dr. Bohdan Kazymura, Obstacles and achievements of a great undertaking). Стор. 52. Рим, 1969.
41. Проф. д-р В. Кармазин-Каковський: Українська народна архітектура. Хати і дерев'яні церкви XVIII сторіччя з 40 ілюстраціями. (Prof. Dr. V. Karmazyn-Kakovszyk, Ukrainian Folk Architecture with 40 illustrations). Стор. 53. Рим 1972.
42. Проф. д-р Олекса Горбач: Рукописна церковнослов'янська «Риторика» з 2-го половини 18 в. монастирської бібліотеки в Нямц у Румунії (Prof. Dr. Olexa Horbatsch, Eine ukrainisch-kirchenславische handschriftliche Rhetorik aus der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts in der Klosterbibliothek zu Neamț (Rumänien)). Стор. 57. Рим 1972.
43. О. д-р Юрій Федорів: Замоїський Синод 1720 р. (Dr. Georgius Fedorow, De Synodo Zamostiana an. 1720. In occasione 250-anniversarii). Стор. 68. Рим 1972.
44. О. д-р Іван Хома: Нарис історії храму Жировицької Богоматері і свв. мучеників Сергія і Вакха в Римі (Dr. Joannes Choma, De brevi historia ecclesiae sanctorum Sergii et Bacchi vulgo dictae Reginae pascuorum). Стор. 45. Рим 1972.

